

DOI: 10.7592/methis.v13i16.12452

Uusklassikaline luuletraditsioon varauusaja Tallinnas ja Tartus¹

Janika Päll

Teesid: Artikkel käsitleb uusklassikalist luulet ehk luulet, mis tärkab humanistliku hariduse pinnalt ja on loodud nn klassikalistes keeltes ehk vanakreeka ja ladina keeles. Artikli esimene pool toob välja paar üldist probleemi varauusaja poeetika käsitlemises nii Eestis kui mujal. Teises osas esitatakse alternatiivina mõned näited (autoriteks G. Krüger, H. Vogelman, L. Luden, O. Hermelin ja H. Bartholin) Tartu ja Tallinna uusklassikalisest luulest värsstõlkes koos poeetika analüüsidega, avalikkusele tundmata luuletuste puhul esitatakse ka originaaltekstid.

Märksõnad: vanakreeka keel (pärast 1453), uusladina keel, humanism, poeetika, tõlge, Eesti kirjandus

Žanrikäsitlus kui (uusklassikalise) luule vangla?

Defineerides luulet üleva ja inspireeritud *poiēsis*'ena, mille eesmärk on ennekõike „omale laulutules igavikku otsida“, ei olegi meil Eesti luulest enne Kristjan Jaaku palju võtta. Kõrvale jäaksid arvukad varauusajast pärit poeetilises vormis teosed, sealhulgas kreeka- ja ladinakeelne õpetusluule ning mitmetes eri keeltes ja vormides kirjutatud juhutekstid²; omavahel üsna sarnase struktuuriga, kuid esituslaadilt täiesti erinevad värss- ja proosakõned (*oratio*) jäaksid luule-mitteluule piiri peale sõltuvalt sellest, kui hümnilik-ülistav on nende iseloom.

Kitsikusest aitaks pääseda stiilide hierarhiast loobumine, mis lubaks käsitlustesse tuua ka juhuluule. Viimase käsitlemisel kasutatakse rahvalaulu (eeskätt tavandilauludega) analoogilist žanrijaotuse printsiipi, kus põhialuseks luule (laulu) funktsioon ja ettekandekontekst: pulm, matus või muu oluline tegevus või sündmus – ent rahvalaul on suuline ja üldine, juhutekstid aga enamasti kirjalikud ja seotud väga konkreetsete sündmuste, kindla autori ja adressaadiga. Ning kui rahvalaul on tänapäeval õnneks au sees, on uusklassikaline (juhu-)

---

1 Artikkel on kirjutatud ETAG-i grand'i PUT 132 („Humanistide kreeka keel varauusaja Eesti- ja Liivimaal: kultuurisild Euroopa minevikku ja kaasaega“, 2013–2016) raames. Täna südamest kõiki artikli toimetajaid ja retsensente kannatlikkuse ja heade nõuannete eest, Arvo Teringut ja Pärtel Piirimäed hea nõu eest ning TÜ raamatukogu, Soome Rahvusraamatukogu ja Tallinna Linnaarhiivi vanaraamatu ja käsikirjade osakondade töötajaid tohtu kompetentsi ja abivalmiduse eest, millega nad teevad oma igapäevatööd – selleta poleks uurimused võimalikud.

2 Entsüklopeedias juurdunud termin on *juhuluule*, vahel on kasutatud ka puhuteksti ja puhuluule mõistet (vt Päll 2013a, lk 143 m. 1). Juhuluulest vt Klöcker 2014: 27–41.

luule endiselt obsoleetne. Olen tihti pidanud vastama küsimusele: on siin ikka tõesti tegemist lugemist vääriva luulega, mis ei nõua *poiēsis*'e aspektist mõõnduste tegemist?³

Ettekandekontekstist lähtuv žanrijaotuse põhimõte on pärit antiikajast: ühelt poolt tavakõnele omasest viitamisest funktsiooni või esitusega seonduva kaudu (nt hümn, peolaul, võidulaul, leinalaul, epigramm), teisalt Aleksandria raamatukogus ette võetud süstematiseerimis- ja kataloogimistöö; lisaks pidasid Aleksandria teoreetikud oma kaasaja ning varasemat praktikat ja nimetusi järgides silmas ka luule vormilisi aspekte, kirjeldades meetrumit, stroofikat ja üldisemaid kompositsiooniprintsiipe (*ἔπη* kui heksameetrites teos, epood, eeleogia, Sappho vm stroof, tragöödia vorm).⁴ Nii sai selles, kõiki hilisemaid teadusraamatukogusid inspireerinud keskkonnas praktilise vajaduse täitmine (leida papüüroserule riuleilt üles) lisaväljundiks uurijate sünniomasele vajadusele korrastada olemasolevaid teadmisi.

Renessansi- ja varauusajal sünnivad antiikajast tuntud žanrid uuesti, esialgu humanistide andunud jäljendamise kaudu, alustades epigrammist ning eelegiast ja jõudes nii kompleksete ja ulatuslike žanrite loomiseni nagu Pindarose ood või eepiline laul (millele viitavad sageli juba täpsustused tiitellehel: *Oda Pindarica* või *versibus heroicis*). Avastatakse uuesti ka antiigi luule ja retoorika käsiraamatud, mille pinnalt sünnivad uued teoreetilised käsitlused, normatiivsed poeetikakäsitlused ja värsistamise õpikud, kus žanrijaotuse aluseks nii esituskontekst kui vorm. Tähtsaim ja suurim neist on Julius Caesar Scaligeri „Poeetika“, väiksematest õpikutest saavad olulisteks Jacobus Pontanuse ja Johannes Buchleri poeetikakäsiraamatud, mille kasutamist võib ka Tartus näha.⁵ Ent paradoksaalselt liigitatakse taaselustatud žanrid uusaegse luule käsitlemisel juhuluule alla, antiikaja žanre aga mitte. Uusklassikaline luule ehk antiikkirjanduse eeskujul taaselustatud ja uuedki žanrid ja vormid õitsesid ladina ja vanakreeka, vähem ka rahvakeeltes 15. sajandist 18. sajandi keskpaigani (kreeka keele tippaeg oli 16. sajandi teisel poolel ja 17. sajandi alguses), mille järel (kuni 20. sajandi algupooleni) huvi selle loomise ja lugemise vastu kadus (vt Ford jt 2014; IJswijn, Sacré 1990, 1998: 1–12; vanakreeka keelest Ludwig 2014: 138, Ludwig 1998: 81–82).

3 Üsnagi õigustatud kriitilist hinnagut 17.–18. sajandi eestikeelse juhuluule kohta (Alttoa, Valmet 1973) ei tuleks automaatselt laiendada Eesti uusklassikalisele luulele, mille tunduvalt ulatuslikumas korpuses leidub keskpärase ja masendava taustal nii mõndagi kõrva ja vaimu jaoks rõõmu pakkuvat (vt Tallinna luule kohta Klöcker 2014).

4 Vt Sandys 1903: 120–130 Pfeiffer 1978: 222–253, Gentili 1988: 37 jj, vrd Cairns 1972. Ülevaatlিকেim žanrikäsitus on paraku endiselt peaaegu 100 aastat vana: Färber 1936. Üksikžanritest vt Preminger, Brogan jt 1993.

5 Scaligeri ja Pontanuse lugemist nõuab akadeemia põhikiri (vt allpool tekstis), Scaligeri nime mainib oma juhuluuletuses Jakob Lotichius (Viiding jt 2007: 151), mis ei pruugi veel tähendada tutvust tema luulega; saksa keele kontekstis võiks olla tähtis ka August Buchneri luuleõpik, mis Opitzist rääkimise kõrval ununema kipub. Pontanusest ja Buchlerusest vt Päll 2013c: 425–426 ja allpool.

Suurim põhjus on kindlasti kirjakeelte areng, rahvakeelse luule väljendusvõimaluste avarumine ja nende keelte staatuse muutus (tõus administratiiv- ja hariduse keeleks) – lühidalt, elava luuleelu keskme lõplik üleminek emakeelsesse ruumi. Teisalt oli tekkinud uus teadus, *klassische Altertumswissenschaft*, mille huvid olid valdkonna näilisest avarusest hoolimata palju piiratumad humanismiaegsest õpetatusest, mis hindas nii paganlikku kui kristlikku antiiki kui ka oma kaasaega ja kolme püha keelt, mitte ainult klassikalist kreeka ja ladina keelt. Tõsisem huvi uusklassikalise luule vastu tärkas taas alles 20. sajandi keskpaigas (IJsewijn, Sacré 1990, 1998; vrd Highet 1949).

Eesti käib Euroopaga jõudumööda kaasas. Me hindame kõrgelt, kuid ei loe⁶ 5. eelkristliku sajandi juhuluuletajat Pindarost kui muusade poolt pärjatud Poeeti, kes hämarusest hoolimata (või just selle tõttu) sümboliseerib ülevust ja on olnud eeskujuks ja inspiratsiooniks suurtele luuletajatele, sealhulgas ka meie oma Kristjan Jaagule (vt Undusk 2012). 17. sajandi juhuluulest on ilmunud Reiner Brockmanni kogutud teosed (Brockmann 2000)⁷ ning valik Tartus trükitud juhutekste antoloogias „O, Dorpat, urbs addictissima Musis“ (mõlemad koos proosatõlgetega eesti keelde ja kommentaaridega).⁸ Uusklassikalist luulet käsitletakse arvukais doktori-, magistri- ja bakalaureusetöödes ning artiklis, ent siiani pole veenvat jaa-vastust küsimusele, kas ikka on tegemist (lugemist vääriva) luulega.

Lihtsaim vastus oleks anda kätte luulekogu ja öelda: loe, otsusta ise! Ent kuidas veenda lugejat, kes ei valda uusväljaandeis esitatud keeli, mis võimaldaks lugeda originaale (ladina ja vanakreeka, natuke saksa, heebrea, rootsi, läti keelt)? Uusklassikalise luule käsitlemisel kipub poeetikat varjutama sotsioloogia ning tekstidest on pahatihti tähtsam see, mis luule ümber. Tasakaalu on püüdnud leida Martin Klöcker oma suurepärasest Tallinna luuleelu käsitusel, mis ei jäta palju soovida, võibolla ehk pisut suuremat tähelepanu poeetilistele väljendusvahenditele (Klöcker 2014). Seevastu Tartu juhuluule antoloogia on üles ehitatud luuletuste klassifikatsioonile, mis esitab tekstid rangelt allutatuna akadeemias toimunud

---

6 Vähemalt mitte emakeeles, sest eesti keelde tõlgitud on ainult kaks Pindarose oodi: üks Uku Masingu tõlkes kreeka kirjanduse antoloogias (1964, 2006) ja üks Ain Kaalepi poolt kogus „Peegelmaastikud“ (1976), vt EAB 2014.

7 Kardetavasti tuleneb suur tähelepanu eelkõige siiski tema huvist maakeelsete värsside vastu: „[...] tema juhuluuletusega „Carmen Alexandrinum ad leges Opitij poéticas compositum“, mis ilmus 1637 aastal, algab eesti kunstiline luulesõna“ (Priidel 2000: 15). Kahjuks ei jõudnud Brockmanni ulatuslikumaid ja žanrilt omapärasemaid teoseid, kreekakeelne Theokritose *cento* (vt Päll 2013c) kogutud teoste väljaandesse, ka Martin Klöckerile pole olnud see teada, mis on toonud kaasa eksliku märkuse, et Brockmann ei loonud pikki kreekakeelseid luuletusi ning erines seega enda eelkäijast ja järglasest (Klöcker 2007: 254).

8 Viiding jt 2007. Pealkirja – mis pärit samuti Tartu juhuluulest (vt samas, 280) – võiks väikese vabadusega ümber panna: „Oo, Dorpat, minu linn, oled andunuim muusadel kõigist“.

sündmuste hierarhiale.⁹ Nii näeme sisukorrast, et antoloogia sisaldab ülistusi ja õnnitlusi rektoraadi, professuuri, kraadi, sünni, surma, reisi või sünnipäeva puhul ning selles on esindatud ka raamatutele omane, nn saatetekstide hulka kuuluv žanr: dedikatsioonid ja õnnitlused dispuutide puhul, mis aitavad trükitud tekstide mõtestada ja täiendavad ülalpool nimetatud ettekande- ja loomiskontekstiga.¹⁰

Selline liigitus tundub selge ja ülevaatlik ja kahtlemata seda ka on neile, keda huvitab ülevaade sellest, mis puhul poeetilisi tekste trükiti. Aga kas tegemist on luuletuste või proosakõnedega (mis on Tartu juhutekstide seas ja antoloogias samuti esindatud)?¹¹ Kust leiame näiteid elegeiast, bukoolikast, satiirist, mõistatustest, Pindarose oodidest? Neile küsimustele saab igal üksikul juhul vastuse ainult luuletusi endid analüüsides või kommentaari järjest läbi lugedes.¹² Kuna kõik, nii luuletused kui proosatekstdid on ühetaoliselt tõlgitud proosasse, saab veel enam valdavaks mulje, et poeetika ja poeesia pole siin esmatähtis. Lisaks järgneb luuletustele (nagu analoogilistes uusväljaannetes Euroopas) üksikasjalik filoloogiline kommentaar, mis rõhutab tekstide suurt leksikaalset sõltuvust eelkõige antiiktraditsioonist ning kipub seega nende kohta oma kaasaja luules vähendama. Nii näivadki Tartu juhutekstdid pigem sotsiaalse kui poeetikanähtusena, tähtis on ühiskondlik sündmus, mitte artefakt.

Idee või artefakt?

Täielikult loobuda luule kommenteerimisest või žanrite piiritlemisest ei saa, sest see on vajalik teadusliku mõtteviisi koolitamiseks ja distsiplineerimiseks. Ent lisaks juhutekstidele tekitab probleeme ka muude žanrite käsitlemisel: näiteks õpetusluulet defineerides tuleb

---

9 Juhusest kui selle luule ühest dominandist vt Viiding 2007: 21. Tartu ladinakeelse juhuluule korpuse koostamise aluseks on väidetavalt Jozef IJsewijn ja Dirk Sacré uusladina juhuluule käsiraamatu klassifikatsioon (Viiding, Orion 2003: sissejuhatus), ent nimetatud käsiraamat (IJsewijn, Sacré 1998) annab palju nõtkema ja mitmekesisema ülevaate uusladina juhuluule žanritest. Nii Tartu juhuluule korpuse kui antoloogia liigitus meenutab rohkem Klaus Garberi juhutrükiste bibliograafias kasutatut (Garber 2001–2013). Näiteks poeetikale keskendumisest on Kristi Viidingu doktoritöö, mis käsitleb läkitamisluulet üksikasjaliku vormianalüüsi kaudu (Viiding 2002).

10 Antoloogias esineb korra saateteksti mõiste, puudub – võibolla õigustatult – Genette'ilt tuttav parateksti mõiste (Genette 1997), dedikatsiooni defineeritakse kui „teose algusse paigutatud ülistust teose ja selle autori jaoks“ (Viiding jt 2007: 358, 378). Soovitaksin laiendada mõiste kasutust nii, et dedikatsiooni (pühenduse) žanr hõlmaks ka raamatute autorite luule- ja proosavormis saatetekste, mis pole tingimata ülistused teosele. Sellest ja muust nn liminaarsest luulest (saatetekstidest) vt van Dam 2015.

11 Klõkeri Tallinna luuleelu käsitluse eestikeelses tõlkes näeme rõõmustavat tendentsi püüelda luulenäidete esitamisel värsstõlke poole (Klõker 2014). Paraku süvendab see veelgi juba enne eksisteerinud vastandust Tallinna (luule ja lamburid!) ning Tartu (akadeemilise elu sündmused) luuleelu kujutamise vahel.

12 Kuna väljaandel puudub sisuregister, oleks ainsaks lahenduseks digiversiooni elektrooniliselt kättesaadavaks tegemine; tähelepanelik lugeja leiab siiski joonealusel märkusel viite nende (ja teistegi) žanrite/vormide esinemisele (Viiding 2007: 23, m 16). Poeetilistele väljendusvahenditele on eraldi tähelepanu pööranud Anne Lill (Lill 2003: 181–182, 183–187 ja Lill 2000: 76–86).

eristada sisu (luuletuse teemat, valdkonda) ja vormi (vt Effe 1977, tarkusekirjanduse aspektist West 1978: 3–25), misjärel sisu (ja teaduslooline) aspekt kipuvad ülekaalu saama, tuues lõpuks kaasa terve žanri devalveerimise: koos teaduslikus mõttes aegunud sisuga visatakse üle parda vorm ning kaob huvi terve teose vastu. Kirjandusteaduse huvi on küll 20. sajandi teisest poolest alates õpetusluule ehk didaktilise eepose žanri vastu kasvanud, huvitades eriti Hesiodose „Töödest ja päevadest“, Vergiliuse „Georgicast“ ning Aratose „Ilmastikunähtustest“, kuid tegevastronoomide ja -agronoomide jaoks pole need teosed aktuaalsed muidu kui osana distsipliini kaugest ajaloost.

Kas Eesti 17. sajandi luule seast vääriskid edasist elu (näiteks värss tõlkeid ja uuesti avaldamist) heksameetrites kõned, mis räägivad kreeka keeles Kristuse tunnetamisest (Peter Götschi „Christognosia“ aastast 1633)¹³ või ladina keeles põllumajandusest (Peter Schönbergi „De deliciis agriculturae“ 1641. aastast)?¹⁴ Kas neid teoseid saab pidada vormi ja sisu ühtsusele samaväärseks antiigi klassikute luulega? Kas Rostocki ja Tartu teoloogi Peter Götschi värsskõne „Christognosia“ on Eesti teoloogide¹⁵ poolt unustatud ainult seetõttu, et heksameeter, mis 17. sajandil tema kõnele erilise kaalu omistas, on tänapäeval teadusse mittekulumise märgiks?

Tartu luule- ja proosakõnede käsitlustest kipub täiesti välja jääma nende struktuur.¹⁶ Miks on see oluline? Ideed on vaid produkt, mida võib sisse tuua ja laenata, nt raamatuid tellides või välismaal käies, mõtlemise struktuur (ja muidugi mõtlevad inimesed) on see, mis ideid genereerib või esitab, seepärast tuleks natukenegi pöörata tähelepanu ka sellele. See, et luule- ja proosakõnedel on tihti väga sarnane dispositsioon (ülesehitus), pole juhuslik, samuti asjaolu, et retoorika- ja poeetikaõppejõud oli üks ja seesama isik. Tartu juhuluule paremaks mõistmiseks peaksime hakkama tegelema nii selle *inventio* ja *dispositio* kui stiili uurimisega. Muidu jääme suletud ringi: hinnates Tartu akadeemias peetud kõnedes esitatud ideid, s.o sisu, rakendame neile (nagu ka proosadispuutidele) tänapäeva teaduse hindamise mõõdikuid, arvutame välja uute ja vanade ideede vahekorda ning unustame vaadata teoseid tervikuna, sisu ja vormi lahutamatus ühtsuses, unustame, et tegemist on uute artefaktidega, mis on kordumatud.

---

13 Antoloogias (Viiding jt 2007: 338) olen seda eksitavalt nimetanud värssdissertatsiooniks. Kuigi žanripiirid on segased, oleks täpsem kasutada autori enda poolt kasutatud mõistet *laul*, ent arvestades tollase vaimuliku kreeka- ja ladinakeelse heksameetrites kristliku luule üldisi tendentse, võiks seda liigitada hümniks, ettekandekonteksti järgi ka värsskõneks.

14 Vt Jaanson 2000, vastavalt nr 23 ja nr 305.

15 Saksa teoloogide poolt on seda käsitletud, vt Elßner 2008.

16 Ideeloo seisukohalt leiavad positiivset mainimist näiteks Descartes'i ideede või heliotsentrilise maailmapildi jõudmine Eestisse või uuemad seisukohas meditsiinis, üldiselt heidetakse ette originaalsuse puudumist (Rein 2011; Kaju 2009; Tering 1996, 2006; Viiding 2009).

Peame ka meeles pidama, et kordumatus ei tähenda ainult autori individuaalsust või iseseisvust: tegemist on väga ammu loodud teostega, mis on sageli ka väga vähesel arvul (kui mitte ainueksplaridena) säilinud ning mille saatust võib tekitada isegi dramaatilisemaid emotsioone kui sisu. Näiteks Riiast pärit Jacobus Lotichuse 1940. aastal peetud kõne „Muusikast“ („Oratio de Musica“) üks eksemplar jõudis kuidagi British Library'sse,¹⁷ kus ta Teise maailmasõja pommitamistega kaasnenud tulekahjudes hävis. Kuna tegemist peaks olema vanima teadaoleva säilinud muusikat käsitleva teosega, mis on loodud ja trükitud Eestis, võib ühe eksemplari tulesurma pidada suureks õnnetuseks, isegi kui alles on veel kolm.

Luule proosatõlke kirstus, kinni naelutatud filoloogilise kommentaariga?

Kui tahame 16.–17. sajandi uusklassikalist luulet hinnata kõigepealt artefaktidena ja alles siis sotsiaalmajandusliku protsessi osana (mida igasugune loometegevus kahtlemata samuti on), siis peaksime seda ka vastavalt esitama. 17. sajandil tegutses Tartus Lorentz Luden, kellel oli ette näidata *poeta laureatus*'e tiitel (Flood 2006: 1203–1206), sajandi lõpuaastail alustas samas oma tegevust Olof Hermelin, kellest sai üks Rootsi silmapaistvamaid poeete; kaunitl luuletasid ka Joachim Rachel, Peter Götsch, David Cunitz, Petrus Andreae ja mitmed teised, kelle eluloost leiab käsitlustes pisikesi ülevaateid.¹⁸ Kas kellegi looming neist pole nii väärtuslik, et annaks neile õiguse lisaks lühibiograafiale ka värsstõlkele?

Valik, kas tõlkida luulet luule või proosa vormis, sõltub ju kultuurist: kui prantsuse keele puhul on normiks selge ja ladus proosatõlge, siis eesti keele puhul see nii ei ole. Klassikalise antiikvärsi tõlkimine värssi algab Eestis 19. sajandil ning antiikaja poeetide tõlkimine luule vormis on saanud normiks (vt EAB 2014, Merilai 2002, Lotman 2012)¹⁹. Tõlkides samasse traditsiooni kuuluvat ja samades keeltes loodud uusklassikalist luulet vaid proosasse, saadame sõnumi, et see kirjandus ei kvalifitseeru päris luuleks, hoolimata kinnitustest, et tegu on luule, pealegi kõrgeväärtuslikuga. Lubagem teostel rääkida ise eneste eest, olgugi et tõlkija suu läbi! Kas need laulud sajandeid hiljem maakeelde ümber panduna uues kultuurikontekstis koduneda ja lõpuks ka tegelikult (olgugi hilinemisega) Eesti kultuuri osaks saada suudaksid, ei tea muidugi enne proovimist.

17 Ene-Lille Jaanson esitab selle leidumuse British Library's (Jaanson 2000, nr 244), paraku pole eksemplar säilinud, hoolimata sellest, et British Library elektrooniline kataloog esitab endiselt teose kohaviida 7897.a.36 all. Siiski kinnitati artikli autorile 2010. aasta mais kohapeal, et teos on hävinud, sama kinnitas ka e-kiri BLst Tim Pye'lt autorile 1. juunist 2010. Pikemalt kõnest ja autorist vt Päll 2007.

18 Nad on kõik ka antoloogias „O Dorpat“ esindatud. Tema enkooniumist vt Lill 2000.

19 Eriti heksameetri ja eleegilise distihhoni puhul võivad kõrvalekalded traditsioonist (mis on kultuurimälus sügavalt juurdunud, vt Lotman, Lotman 137–140, 149) olla eksitavad.

Kui pidada proosatõlget luule kirstuks, siis selle naelteks on juba nimetatud filoloogiline kommentaar, mis saadab antiikkirjanduse kommentaaride eeskujul renessansi ja varauusaja luule uusväljaandeid ning tõlkeid Euroopas. Sellised kommentaarid oleksid väga teretulnud, kui nad ei jätaks muljet, et leksikaalsed paralleelid antiikkirjandusega on peamine, mis uusklassikalise luule puhul märkimist väärib.²⁰ Kahtlemata näitab klassikalise ladina (või kreeka) luulekeele väljendite hea valdamine humanistlike autorite taset ja eruditsiooni, ehk koguni selle luule adressaadi (kas ka käsitlejate?) õpetatust, kuid kommentaarides ainult sellele keskendumine ning iga sõnasarnasuse väljatoomine kipub enda alla matma poeetika, isikupärase ja ajastuomase.

Miks on oluline teada, et *Academia Gustaviana* üliõpilane Daniel Gruuf toetus oma 1651. aastal loodud pastoraalses pulmaõnnitluses *cento*-laadse kollaažina mitte ainult klassikalise antiikaja, vaid ka hilisantiigi ja ennekõike 16. sajandi autorite värssidele (mis küll kohati tsiteerivad antiikautoreid)?²¹ Esiteks sellepärast, et luuletuse esimese poole keskpaigas Gruufile aluseks olnud värsid Jacob Pontanuse (SJ) hümnist „Kristuse ja Kiriku pulmad“ parafraseerivad Saalomoni Ülemlaulu, andes Pontanuse poolt Ülemlaulu ideede väljendamiseks kasutatud paganlikele fraasidele ja koguni tervikvärssidele uue, kristliku sümboolikaga laetud tähenduse (vt Heckel 2006: 255, 262–264). Ignoreerides Pontanust vaheastmena, vähendame või jätame tähelepanuta lisatähenduse, mille tema vahendus annab Vergiliuse²² või teiste antiikautorite fraasidele pulmalaulu žanris, mis pahatihti liigagi ilmalikuks ja frivoolseks kipub. Nii kaotab pulmalaul oma kristliku dimensiooni.

Ent ütleme, et kõiki ei huvita Gruufi *cento*-tehnika ega tema pulmalaulu kristlik sümbolism, vaid üldisem kultuuriline ja sotsiaalne taust. Neile peaks teadmine, et Gruufi otsene eeskuju oli umbes sajand varem tegutsenud jesuiidist kooliõpetaja, tooma kaasa rea uusi

---

20 Tüüpiline näide on nt Tosi 2011. Kristi Viiding toob Hans Helanderile viidates välja, et varauusaegne luule Tartus vastab kaasaja üldistele tendentsidele, esitades ka üksikuid viiteid kaasaja kontekstile (Viiding jt 2007: 34, 403).

21 Centost vt Päll 2013c: 423–425, IJsewijn, Sacré 1998: 132–133, Viiding jt 2007: 339, 379), lühiviidet Gruufi allikaile Päll 2013c: 426 (vaid kahe ulatuslikumalt tsiteeritud näitega). Kohati tundub, et leksikaalseid paralleele on selle luuletuse kommentaari (vt Viiding jt 2007: 403–407) kuhjatud mehhaaniliselt, tsiteeritavate autorite tekstidesse süvenemata: vt nt tõlget „Põhjatähe“ Gruufi luuletuse avavärsis (samas, 223), mis tsiteerib Maniliuse „Astronomias“ 1.275 esinevat fraasi „consurgit ad Arctos“, mis – iga kreeka keelt oskava filoloogi jaoks – selgelt viitab Suurele ja Väiksele Vankrile (haritud roomlased ja humanistid kasutasid ladina nimetuse *ursa maior et minor* kõrval paralleelselt ka kreeka *arktos*’e latiniseeritud varianti, mis esineb veelkord paar rida allpool Maniliusel v. 1.283: *binas Arctos* ‘kaht Karu’). Nimetamata on, et Gruufi v. 3 tsiteerib humanismiajal äärmiselt populaarse Ausoniuse teose „*Ordo urbium nobilium*“ värssi 18.2 (Toulouse’i kirjeldus, mis sobib Gruufi vajadusega kirjeldada pruudi kodulinna Narvat); Gruufi v. 6 (muudetud vormiga *undivagae*) tsiteerib tervikuna „*Anthologia Latina*“ 584.3, v. 82 tsiteerib „*Anthologia latinat*“ (Eustheniuse ep.8.3); v. 109 tsiteerib Sannazaro epithalamioni, v. 115 esinev *blanda camoena* esineb mitmetel uusaja poeetidel, kõige varem võibolla Vesaliuse Macrobiuse-editsiooni kreekakeelse pühendepigrammi tõlkes (aastal 1521) jne.

22 Dante teejuht Vergilius on tänu oma 4. ekloogi kristlikule tõlgendamisele antiikaja poeetide seas erilisel kohal.

küsimusi: Miks võttis luterliku Tartu akadeemia tudengist luuletaja tugevate usuvastuolude ajastul (ainult kolm aastat pärast Westfaali rahu) oma luuletuse aluseks ühe jesuiidi värsid? Kas see tõendab, et hea luule suudab ületada kõik konfessionaalsed piirid, või paljastab, et tõsiluterliku ülikooli programmilisi seisukohti ei rakendatud täielikult, või kinnitab, et jesuiitide poeetika oli nii tugev, et sellela lihtsalt ei saanud läbi?²³ Võiks koguni küsida, kas 1651. aastal salliti või soositi Tartu akadeemias krüptokatoliiklust?

Vastuse annab akadeemia põhikirja tähelepanelik ülevõtte. Selle XVIII peatükk käsib poeetika professoril õpetada Aristotelese, Sabinuse, Scaligeri ja Pontanuse toel. Kui esimesed kolm on identifitseerivad probleemideta, siis Pontanuse puhul tunduvad põhikirja väljaandjad olevat segaduses: kas see soovitas – nagu väidab 1997. aasta kommentaar (Constitutiones 1997: 76) – tõepoolest üle 150 aasta varem tegutsenud Itaalia humanisti ja diplomaati Giovanni Pontanot (1426–1503)? Või on tegemist korraldusega kasutada ülalmainitud saksa jesuiidi Jacobus Pontanuse (1542–1626) mõjukaid poeetika käsiraamatuid (nagu väidab lähemalt selgitamata põhikirja äsjailmunud parandatud ja laiendatud uustrükk, vt Constitutiones 2015: 158)? Loodetavasti saabub selgus kolmanda trüki ajaks. Arvestades Jacobus Pontanuse teoste ülilaialdast levikut ka luterlikus kontekstis (Heckel 2006: 255–256) ja seda, et Gruuf tema hümn kasutas, võib olla üsna kindel, et üliõpilane Gruuf ei üritanud religioosset vastuhakku akadeemiale, vaid toetus selle põhikirja (ja küllap ka oma professori) soovitusel. Niisiis, kuigi oli tegemist jesuiidist autori õpikuga, ei jäetud seda kõrvale ja küllap ainult seetõttu, et see oli konkurentsilt parim. Autori konfessionaalsest ebasoovitavusest on siiski jäänud väikene jälg: osutus SJ on põhikirjas autori nime tagant puudu.

Järgnevas käsitluses katsun esitada mõned näited tolle ajastu poeesiast, mis on kirja pandud klassikalistes keeltes ja võiks iseloomustada tollase „suure luule“ printsiipe.

Klassikalisse traditsiooni kuuluva luule algus 16. sajandil: Gregor Krüger

Esimene renessansi- ja humanismiaja luule klassikalist traditsiooni esindav luulekogu Eestis on pärit 16. sajandi keskpaigast. See on kirja pandud 1554. aasta veebruaris ja oktoobris Berliinis, mida hellenofiilist autor nimetab (Põhja)karu linnaks, *urbs Arctoia*.²⁴ Loomispaigast hoolimata on kogumiku seos Eestiga tugev: selle adressaat on Tallinna raad²⁵

23 Akadeemia trükistest aeg-ajalt esilekerkivaist negatiivseist hoiakuid jesuiitide (ja üldiselt katoliiklaste) ning kalvinistide suhtes vt juba Lill 2003: 174, vt ka Viiding 2007: 24.

24 Eesti traditsioonis vastab sellele Suure Vankri tähtkuju. Bär-lin oli Arctos'e linn juba Melanchthoni jaoks (vt Unger 2000: 8).

25 See on praegugi Tallinna linnaarhiivi Rae fondis, B.O.10, 2-27. Olen seda varem pelgalt käsitlenud (Päll 2005: 89 ja Päll 2010: 118–119), ent uued andmed nõuavad mõnede sealsete seisukohtade revideerimist (mh ka tema humanistinime Mesylanusena, mitte Mesilanusena lugemist). Martin Klöcker loetleb kuut kriteeriumit (Klöcker 2014: 48), millest kaks või kolm lubavad Krügeri kogumikku kindlasti Tallinna luuleellu kuuluvaks lugeda (kuigi Krüger

ja autor Tallinna Mikhli koguduse jutlustaja ning hilisem bürger²⁶ Gregor Krüger, kes end sünnipaiga Mittenwaldi (mõnekümne kilomeetri kaugusel Berliinist Mark-Brandenburgis Saksamaal)²⁷ järgi ka Mesylanus'eks nimetas. Gregorius Krugerus Mesylanusena allkirjastas ta oma luuletused, kasutades humanistinime, mille puhul kõigepealt nime rahvakeelne variant kreeka keelde tõlgitakse ja siis omakorda latiniseeritakse.²⁸ Krüger-Mesylanus oli õppinud reformi kantsis Wittenbergis Philipp Melanchthoni enda ajal (immatrikuleeritud aastal 1541), mis selgitab ka tema soovi endalegi Melanchthoni (Schwarzerdt'i) eeskujul samataoline nimi luua ja kreeka keeles luuletada – Melanchthon kuulus ju sellesse reformaatorite seltskonda, kes luuletasid antiikkeeltes aktiivselt (vt Rhein 1987, 1996). Krügeri suhted Wittenbergiga ei katkenud ka hiljem.²⁹

Krügeri luulekogu on säilinud käsikirjalisena kahes pooles. Selle kreekakeelsest, viit luuletust sisaldavast poolest on alles kolm väikeste erinevustega, autori enda käega kirjutatud koopiat, teist poolt (ühe pika ladinakeelse eleegiaga) on vaid üks eksemplar. Kuigi trükikunst oli selleks ajaks ammu leiutatud, jätkus käsikirjaline raamatute levitamine, mis teeb meile raskeks kogumiku levi ning mõju hindamise: me ei tea, kui mitmes eksemplaris autor oma luulet üldse ümber kirjutas, kui palju eksemplare käsikirjast algselt Tallinna jõudis ja kui palju lugejaid see – kui üldse – leidis. Tõenäoliselt oli lugejaid vähe.

Ent mingi saatanlik vägi kisub mindki eemale peamise küsimuse juurest: Kas Krügeri luule on lugemisväärne? Mis iseloomustab tema poeetikat?

Sisu ja saatmisviisi järgi võib Krügeri luulekogu lugeda poeetilisteks kirjadeks (lähitusteks kaugelt maalt), kaebliku tundetooni põhjal ka kaebelauludeks.³⁰ Tema kreekakeelse tsükli

---

– kas ainult nimetatud käsitluse ajaliste raamide või ka käsikirja vähese tuntuse tõttu? – sellest on välja jäänud).

26 Krüger on sisse kantud Tallinna kodanikeraamatusse 1558. aasta 22. septembril kui M[agister] Gregorius Kroger (Greiffenhagen 1932: 75).

27 Napi teadaoleva tema eluloost esitab Liivi Aarma (Aarma 2007: 158). Teada on, et ta oli jutlustaja Revalis aastail 1548, 1550 ja 1555 (Arbusow 1914: 75).

28 Kreeka tüvi *mes-* 'keskmine' ja *hyle* 'mets' ladinapärase adjektiivi lõpuga.

29 On teada, et Krüger naasis pärast 1548. aastat Wittenbergi, tuli siis uuesti Tallinna (Revalisse), kus oli jurist ning aastal 1573 oli taas Wittenbergis (Paucker 1849: 371). Dresdeni Ülikooli raamatukogu kataloogi andmetel 1580. aasta paiku, tegelikult pigem ajavahemikus 1551-1557 (nagu lubab oletada dedikatsioon Liivi ordu maameistrile Heinrich von Galenile) avaldas Gregor Cruger Wittenbergis 596 värsi pikkuse kreekakeelse poemi ("Carmen de dignitate et excellentia doctrinae coelestis", trükkal Johannes Lufft, eksemplar on säilinud Dresdenis, SLUB kohaviit Lit.Lat.rec.A.388,45).

30 Nii kirja kui kaebliku eleegia traditsioon pärineb antiigist: kreeka poeet Theognis kurtis oma eleegiais pagenduse üle, ent suurimaks mudeliks selles žanris võib pidada Ovidiuse „Tristiat“ ja „Kirju Musta mere äärest“, pagenduse teemast lahus ka Catullust, Tibullust, Propertiust, kelle jälgendajate arv humanismiajal oli tohutu (IJssewijn, Sacré 1998: 76–78, 80–82). Käsikirjalistest värrskirjadest Põhjamaades sada aastat hiljem vt Runólfur Jónssoni kirja näidet (Pétursson 2003: 61–62).

kõik viis luuletust on variatsioonid ühele teemale: masendus, igatsus viibida kodumaal (Eestis), ent siiski eemal kadedusest, vaenust ja pahatahtlikkusest, mis seal valitseb. Nagu muusikaski hakkab kõigepealt silma varieerumine vormis: vaheldub värsimõõt, nii et eleegiale järgnevad kaksikjamb, Sappho stroof, epood (mis koosneb kaksik- ja kolmikjambist) ning autori poolt korijambilise dipoodina defineeritud stroofid, mis koosnevad Asklepiadese värssidest. Ülesehituselt on tsükkel tasakaalus: alguse pikka eleegiat tasakaalustavad neli lühemat luuletust, kus vahelduvad jambilised mõõdud ja stroofid, mille keskmes on korijamb.³¹

Vormiliselt tasakaalus tsükkel ei jäta siiski staatilist muljet, sest temaatiliselt on tegemist arenevate variatsioonidega. Alguse pikk eleegia kirjeldab minakõnelejast autori kannatusi keset saatanast ärgitatud kadedate sugu, kusjuures suurimat kannatust näib minakõnelejale põhjustavat see, et ta ei saa enam õpetada jumalasõna, seda teevad nüüd vääritud kolleegid: *Nüüd pole hullemat üldse, ei veel häbiväärsemat soovist, / et tema õpetust kuidagi väänata saaks // – tõesti, kas teist siis saaks hea juhtija-suunaja noile?*³² Krüger ei too oma vaenlasi nimepidi välja, ent rõhutab nende südames olevat kiivust (*βασκανίη*, v. 95), mis ei lase neil rahulikult aktsepteerida seda anderikkust ja silmapaistvust, mille ta ise jumalalt saanud on (v. 135). Eleegia lõpeb 189. värsil pisut kohmaka palvega suhtuda autorisse heatahtlikult, loobuda vaenust ning võtta kuulda Jumalaema palvet, keda nimetatakse vanakreeka jumalanna Artemise lisanimega *Dios Kore*.³³

Teine luuletus, „Sõgedus“ („ἄτη“) kujutab pimedas vaenu poolt kaasa toodud kannatusi pisut üldisemalt, selle järel hakkab aga autor lahendusi pakkuma. Kolmas luuletus esitab palve loobuda vaenust, mille adressaadiks tundub olevat eeskätt pastorid, „jumalast inspireeritud sõnumite kuulutajad“ (v. 22–23: *κήρυκες ... τῶν θεοπνεύστων λογίων*). Neljandas luuletuses („Õrn tuvi“) ihkab autor olla nagu Matteuse evangeeliumist (ptk 10.16) tuttav tuvi, kes on tasane ega tunne vaenu, viiendas aga soovib olla kadeduseta nagu kuu. Viies, tsükli lõpuluuletus on temaatiliselt kulminatsiooniks ning kokkuvõtteks, esitan selle alljärgnevalt tervikuna tõlkes.³⁴

31 Sappho stroofi aluseks olevas Sappho 11-silbikus võib korijambi näha trohheilise alguse ja jambilise lõpu piiril (– U – x – **UU** – U –), Asklepiadese värsis (Krügeril skeemiga: – – **UU** – – **UU** – U –) on kaks korijambi.

32 v. 75: *Nῦν δ' οὐδὲν ῥίγιον καὶ αἰσχίον ἐστὶν ἀπάντων
πῶ ἁλιτέσθ' ἐθέλει εἰ διδάχῃν τις ἐοῦ
Ναὶ ὑμεῖς ἀγαθοὶ τε καλοὶ τε διδάσκαλοι ἐστε?*

Kuna kriitiline väljaanne kogumikust on ettevalmistamisel, esitan siin ühtlustatud ortograafiaga teksti, mis toetub käsikirja l. 13 esinevale tekstivariandile.

33 Jumalaema austamine vaimlikus luules on 16. sajandi protestantlike autorite puhul veel üsna tavaline (nt Nicolaus Reusneri või Nicodemus Frischlini vaimlikus luules).

34 Nagu ülal öeldud, on luuletusest kolm omavahel pisut erinevat käsikirjalist varianti. Esitan alljärgnevalt ühtlustatud ortograafiaga variandi, l. 16 tekstile toetudes.

Kadeduseta kuu

Justkui kuu, kel on käed nii vaevalged, las
olla eemal ma nüüd vaenude vaevadest!
Valgust kannan, mis kauneim inimestele,
kellel napp eluaeg, õös pimedaimas ma

ikka, ent keha mul varje ei heita saa –
Zeusi vaskises taevas keset tähtsesid
hiilgavaid kadedust tunnen, ja päikse ees,
kiired valguse kel kingivad võimsama.

Pikse paukuva valdjat tänan siiski nüüd,
et neil kinkinud on valguse suurema –
nendelt kaugele paistvat kuma laenates
saada võin mina ka valguse kinkijaks.

Tarvis ikka ju on loo püha rääkijaid
ning neid, kes sõnumeid tooks jumalate käest,
kes ei vaeks kadedalt üksteise ande, vaid
täna kinkijat, kes armulik kõigile.

Luuletuse põhimotiiv lähtub Anaxagorasel (fr 42.25 ja 76.2) ja Anaximenesel esinenud teooriast (fr 16.3, 18.8), et kuu saab oma valguse päikeselt. Samal ajal pole antiigi (ja oma

Σελήνη ἄφθονος

*Μήνη ὥς καὶ ἐγὼ λευκώλενος δίχα
ἔχθους ἀργαλέους ἔμμεναι εὐχομαι
ἀνθρώποις ὀκυμῶροισι καλὸν φάος
ὀρφναίην διὰ νύκτ' ἢ φορέω ἀεί*

5 *οὐδὲν γὰρ σῶμα ἐοῦσα σκίερων γ' ἐνὶ
ἄστρασιν πολυχάλκου Διὸς οὐράνου
λαμπροῖσιν φθονέω πω φασισμβρότου
αὐγαῖσιν πολὺ καὶ κρείσσοσιν ἡλίου.*

10 *ἀλλ' ὕψιβρεμέτῳ μᾶλλον ἔχω χάριν
κυδίστω τε θέῳ δόντι φάος μεγάν
τηλαυγές τε ἐκείνῳ ἵν' ἐμὸν σέλας
κεῖθεν ληψάμενός γ' εἰμὶ σελασφόρος.*

*Τοίους κήρυκας εἶναι ἔδει ἱερῶν
μυθῶν καὶ δοσέων οὐ τι θεοῦ ἐνὶ
15 ἀλλήλοισ φθονέοντες χάριν εἰδέναι
πανδῶρῳ τε καὶ οἰκτίρμονι τῷ θεῷ.*

kaasaja) astronoomia seisukohtade täpne edastamine Krügeri jaoks oluline: kuu ja päikese vastandusele keskendudes jätab ta kõrvale taevakehade hierarhias kolmandal kohal asuvad tähed ja omistab varjuta jäämise nende asemel kuule (kuigi juba antiikaja astronoomid selgitasid päikesevarjutust kuu varjuga). Nii saavutab ta tugevama vastanduse kuu ja päikese vahel, mille suhte ta kannab üle erisugusel määral andeid pälvinud inimestele.

Krügeri soovitus eelnevais luuletustes kirjeldatud kadedale on lihtne: selmet kadestada eredamalt kiirgavat päikest, tuleks rõõmustada omaenese annete ja võimete üle ning kasutada neid Issanda auks ja kiituseks, loobudes vaenust. Viimases stroofis mainitud püha loo rääkijad on preestrid ja pastorid, kelle hulka ta isegi kuulunud on ja edasi kuuluda soovib. Humanistlikule kristlikule luulele iseloomulikult kasutab ta antiikluule ja mütoloogia motiive ning sõnavara: personifitseeritud kuule viitab antiikajal ja hiljemgi suhteliselt vähe levinud luulekeele sõna *μήνη*, selle ülevusele aga viitab juba Homeroose luules esinev geneeriline – jumalannade ja kõrget sugu naiste kohta kasutatav – epiteet „valgekäeline“. Antiikaja luulekeelest on pärit teisigi epiteete: kuu ja päikese kohta kasutatav „valgusekandja“, taeva epiteet „vaskne“ ning viide Zeusile kui taevajumalale, ent Zeusi epiteet „piksena paukuv“ esineb kristliku jumala epiteedina (nagu humanistide luules sageli). Selle kõrval esinevad aga täiesti kristlikust kontekstist pärit epiteedid, halastaja (*οἰκτίρμων*) ja (humanistliku uusloominguna) kõike kinkiv (*πάνδωρος*) jumal.

Luuletuse neli stroofi moodustavad tasakaalustatud terviku, mille lõpp on kulminatsiooniks tervele tsüklile. Mäng kõladega toetab teema arendust stroofist stroofi: 1. stroofis, mis paneb paika autori võrdluse valgusekandja kuuga, allitereerivad omavahel iga värsi teine sõna ja järgmise värsi algus³⁵ (v. 1 *ἐγώ* .... „mina“ / v. 2 *ἔχθους ἀργαλέους* .... „valulikke vaenusid“ / v. 3 *ἀνθρώποις ὀκυρώροισι* .... „pelga elueaga inimestele“ / v. 4 *ὀρφναίην* „(läbi) tumeda (öö)“), mis paneb värsi volutama, paarisnumbritega värsse raamivad häälikukordused, mida valmistavad ette eelneva värsi lõpud: *ch*-häälik v. 1 lõpus ja v. 2 (*δίχα* / *ἔχθους εὔχομαι* .... „soovin olla eemal vaenust“) ning *ph*-häälik v. 3 lõpus ja v. 4 (*φᾶος* / *ὀρφναίην* .... *φορέω* „kannan (läbi) tumeda (öö) .... valgust“), mida toetavad teisedki häälikud, vastavalt vokaalid *e* ja *o* ning *r*.

Järgnev, süntaktiliselt eelnevaga lõdvalt, partitsiibifraasina seotud 2. stroof toob välja põhilise võrdlusaluse: nõrgema valguskeha kadeduse säravama ees. Selle sisesejuhatavat värssi (v. 5) seob järgnevaga üsna tugev siire (värsipiir lahutab eessõna järgnevast nimisõnast, millega too peaks moodustama nn enkliitilise rühma ehk meetrilise sõna), mida kinnitab

35 Käsitlet siin alliteeratsiooni laiemalt, sõnaalguse häälikukordusena, eesti või saksa keelest erinevalt on vanakreeka keeles meloodiline rõhk liikuv ega mängi häälikukorduste puhul suurt rolli. Sõnade positsioone värsis analüüsides on siit peetud silmas nn tähenduslikke sõnu (nt rõhuta partiklid ei lähe arvesse). Kuna luuletaja emakeeleks on saksa keel, oleks huvitav siin jälgida nn iktuse rolli kõlakasutusele, ent see peab jääma üksikasjalikumate analüüside tarvis.

lääviv s-hääliku kordus (*σῶμα εὐῶσα σκίερον γ' ἐνὶ / ἄστρασσιν*). Ülejäänud osa stroofist seob tervikuks sama grammatilise (osalt ka kõlalise) struktuuri kasutamine: v. 6–8 esimeste ja viimaste sõnade lõpud riimuvad omavahel (nn grammatiliste riimidenä), kusjuures v. 7 ja v. 8 puhul riimuvad omadussõnaline epiteet ja sellega kokkukuuluv nimisõna, moodustades riimides struktuuri abAB (*λαμπροῖσιν .... φαειμιμβρότου / αὐγαῖσιν .... ἡλίου* „hiilgavate kiirtega .... valgusttoova päikese“). Nii on vastandus liigtuhmi särava kuu (v. 5) ning hiilgavate tähtede ja päikese vahel (v. 6–8) küll struktuurierinevuse abil välja toodud, ent ometi siirde abil pehmendatud.

Luuletuse teist poolt alustava kolmanda stroofi algus on 2. stroofile sarnase struktuuriga: v. 9–11 riimuvad algussõnade lõpud: *ὑψιβρεμέτω .... / κυδίστω τε θέω .... / .... ἐκείνω* „kõrgel müristajale .... hiilgavaimale jumalale .... talle“. Need värsid rõhutavad vajadust olla tänulik jumalale (keda riimuvad sõnad esile tõstavad), kellelt saabub and. Stroofi teine toetub realõpus asuvaile tüvekindustele, tuues esile saadud anni ja võimaluse (v. 11–12: .... *σέλας* / .... *ληψάμενός γ' εἰμι σελασφόρος* .... „valguse .... saanult olen valgusekandja“). Näeme, et mõttelt kokkukuuluvate ridade ühtsust kinnitavad taas häälikukajad: v. 9–10 *y*³⁶ ja v. 11–12 s- ja /-häälik, kusjuures häälikule endale ei saa omistada mingit iseseisvat „tähendust“, vaid see aitab tugevdada olemasolevat (vrd s-häälikut negatiivse varjundiga 5. ja positiivsega 12. värsis).

Luuletuse lõpustroof algab anafoorilise deiktikuga, mis viitab eelnevais stroofides kirjelatud kuule, kelle sarnased (kadeduseta ning jumalale tänulikud) peaksid olema pühakirja kuulutajad. Siin jäävad kõlalised väljendusvahendid tahaplaanile, mõtet aitab lõpuvärsini viia vaid keskmisest tugevam siire (v. 13–14 jääb värsipiir adjektiivi ja nimisõna, v. 14–15 aga taas eessõna ja põhisõna vahele). Lõpuvärs nimetab ainult jumalat ja tema epiteete („halastaja“ ja „kõige kinkija“), olles nii kristlikku luulesse sobivaks kulminatsiooniks.

Kuidas hinnata Krügeri värsikasutust? Ta on kirjutanud oma värsid kvantiteerivas süsteemis nagu uusklassikalisel luulel tavaks, ka värsimõõtude valik on tollasele kreekakeelsele luulele tüüpiline, kaldudes pigem Horatiuse poolt kasutatavate vormide poole (sama valikut soovitas ka Buchanan psalmiparafraside kogumiku meetrilise lisa): nimelt ei kasutata antiikaja kreeka lüürikas Asklepiadese värssidele toetuvaid stroofe (vt Päll 2010). Kuid see ei too kaasa sõltumist ladina luule vormiprintsiipidest: näiteks Sappho stroofi puhul ei esine Krügeril tsesuurid Horatiuse eeskujul 5. silbi järel, vaid on vaba positsiooniga.

Krüger näib olevat ühelt poolt tehniliselt üsna teadlik luuletaja, sest ta kommenteerib luuletuste allkirjades (l. 11 pöördel) oma värsikasutust, rõhutades võetud vabadusi, mis avaldub eelkõige selles, et ta loobub sageli vokaalide kokkupõrke ehk haigu (ld *hiatus*) vältimisest (mis vanakreeka traditsioonis oleks ränk viga), luues nii rohkem võimalusi pikkade

---

36 Arvestades, et Krüger toetus Bütsantsi hääldustraditsioonile, tuleb lisaks ortograafias nähaolevale arvestada ka häälikukordust, mis ortograafias ei kajastu: nii üpsilon, joota kui *ei*-diftong hääldusid *i*-na.

vokaalidega lõppevate sõnade kasutamiseks. Tal esineb ka kvantiteedivigu (s.t pika silbi kasutamist lühikese kohal ja vastupidi, näiteks v. 1 esinev λευκώλενος 'valgekäeline' ei ole tegelikult korijamb, vaid jamb — — U —)³⁷ ning eriti pikemad luuletused näivad natuke kohmakad, korduvad ja lihvimata. Tänapäevase lääneeuroopaliku ilmaliku või protestantlikku traditsiooni kuuluva haridusega hellenistile torkab kohe silma ka Krügeri värsside bütsantsi-pärast hääldust peegeldav ortograafia (näiteks v. 4 käsikirjas eksimus νῆκτ' kirjutatuna eetaga üpsilonil asemel, mille põhjuseks asjaolu, et mõlemad häälsidusid *i*-na), nii tuleks autoritruul lugejal neid ette kanda pigem tänapäevase, uuskreeka keele hääldusega kui rekonstrueeritud, nn Erasmuse hääldusega.

Krügeri pikk ladinakeelne eleea on pisut erineva tundetooniga, kirjeldades minakõneleja tundeid ja kannatusi leinasõnumeid kuulates:

Surnud isa kaitsevaimud poja eest ³⁸

Oh, kui kurbades lauludes nüüd isa õnnetu vaimud

lâkitab siit poja eest, ning anudes vaga salk

– nâe, seal palvetes maas, – poja hingele pääsmise tooja

palveid viib, sõnumeid nüüd vaga, hea isa poolt.

Kiiruga, nüüd käsin, nüüd kohe viigu nad meie penaadid

siit üle uste, et viiks sulle me palvete jõu!

Pikk on tee ja kui seni veel veteväljadel rõõmu

tõi lâbipâas vaba meil, laiusid hallikad vood,

siis ülikarm, pikk talv nüüd tarretab kinni me sõidud,

kûlmaga kinni on tee, mis vaja laevade jaoks [---]

37 See on algselt isegi kirjutatud omikroniga: λευκόλενος ja hiljem autori käega parandatud.

38 *Quam dulcis tristes genitoris lirica manes*

pro nato mittunt et pia turba petit

En ubi est supplex precibus, statimque salutem

fert et vota pii, nuntia missa patris.

Iussimus en citius per limina culta penates

perferat accedens nostra rogata tibi

Longa via est usque illa aquis procadere gaudet

passibus et cana sub sine ultra latet.

Longum et hiems dura tardet nunc frigora cursu

frigore clausa via est qua ratis egit ire.

(Käsikirja ortograafia: *pij*, *nuncia*, *tibj*, *hyemss* on ühtlustatud).

1554. aasta veebruarikuus kirja pandud eeleegia lõpetab soov, et kirja saaja võiks tunda rõõmu oma lastest. Kuna käsikirja seisukord on halb ja transkriptsiooni parandamine ja täpsustamine pooleli, ei oska ma selle kohta hetkel palju rohkem öelda.

Kuidas peaksime mõistma Krügeri luulet Eesti kontekstis? Selle teket võisid küll ajendada autori Eestis kogetud läbielamised ning ka tema adressaat oli Eestis, kuid tundub, et autor ja tema adressaadid Tallinna rae liikmete seas pole olnud samal lainepikkusel: lisaks vahemaale lahutab neid võib-olla ka kultuuribarjäär. Krüger oli õppinud teoloogiat 16. sajandi keskpaiga Wittenbergis, kus õpetas Melanchthon ise ja kus vanakreeka- ja ladinakeelne kõrgstiilis eneseväljendus oli haritlase loomulik eneseväljenduse viis. See, et ta läkitas oma luulekogu lugejaskonnale, kelle enamik polnud ilmselt suuteline seda lugema ja mõistma, peegeldab küllap tema frustratsiooni uuel, valitud kodumaal.

16.–17. sajandi humanistide kreeka keeles kirjutatud luule on vähetuntud: väga vähe on uusi tekstiväljaandeid, mis lubaks teda võrrelda teiste autoritega, nii on raske kindlalt väita autori originaalsust. Krügeri luule iseseisvuse kasuks näib hetkel siiski kõnelevat kaks asjaolu: esiteks on tegemist väga isikliku, intensiivse tooniga tundeluulega, mis kuulutab ette hilisemat rahvakeelset (kuigi veel mitte maakeelset) lüürlist eneseväljendust. Teiseks jätab kogumik – tänu esinevatele haikudele ja meetrilistele ebatasasustele – väga spontaanse ja värske mulje.

Konarikkusest hoolimata – tegemist pole siiski Conrad Celtisega – vääriks kogu käsikiri tõlkimist värsivormis, sest see annab ehedalt edasi läbielamisi, mida koges üks paljudest võõralt maalt Tallinnasse kirikuõpetajaks tulnuist ning meie mail juurdunuist. Krügeri katsete luhtaminek (kui unustusse vajumist luhtumiseks lugeda) aitab mõista, kui suure tähtsusega oli akadeemiliste institutsioonide (Tallinna Gümnaasiumi ja Tartu Akadeemia ning nende trükikodade) loomine kolmveerand sajandit hiljem: nendeta oleks antiikajast pärinev Euroopa kirjanduse traditsioon vaevalt saanud Eestis õitsele puhkeda.

Akadeemilise luule võimas algus Tartus

1632. aasta sügisel avatud Tartu ülikoolis algab luuletamine suure hooga ja kõige üleva- maid žanre kasutades. Peter Götsch avaldab 1633. aasta alguses teoloogias litsentsiaa- dikraadi saades oma eelnenud sügisel kreeka keele professoriks saamise inauguratsioonikõ- nena esitatud kreekakeelse heksameetrites poeemi „Kristuse tunnetamine“. Selle auks pühendab Götschiga samas Rostocki ülikooli õppinud ja koos Tallinna Gümnaasiumis tööta- nud Heinrich Vogelmann talle kreekakeelse Pindarose oodi, milletaolisi ei tunta Skandinaavias ega mujal Baltimaades.³⁹ Tegemist on žanriga, mis sai alguse 1548. aastal Itaalias (Francesco Robortello oodiga), saavutas oma tipu 16. sajandi lõpul ja 17. sajandi alguseks, olles jõudnud

---

39 Vt Päll 2001 ja allakirjutanu kommentaar antoloogias „O Dorpat“, mis küll vajaks – eeskätt oodi Euroopa traditsiooni kirjelduse osas – tugevat kaasajastamist (vt Viiding jt 2007: 358).

ka Šveitsi, Prantsusmaale ning ennekõike Saksamaale, ja levis 17. sajandi jooksul jõudsalt tervel Saksamaal, et siis vaikselt tahaplaanile tõmbuda, kuigi neid on loodud ka 21. sajandil.⁴⁰ Pindarose ood, eriti kreekakeelne, on nagu heksameetrites luulegi emblemaatiline žanr ja kasutusel vaid suurte ning ülevate teemade ja sündmuste puhul.⁴¹ Vogelmann toob selle Eesti akadeemilisse konteksti, rõhutades oma kaasmaalase saavutuse suurust. Oma oodi Götschile pühendades seab Vogelmann viimase ühte ritta kõigi teistega, kellele kreekakeelseid Pindarose oode pühendatud – suurte ülikutega nagu Austria Don Juan, Cosmo di Medici, kuurvürstid Christian II, Oranje Frederick Henri, pärast Vogelmanni aega ka Katariina Suur, humanistidega nagu Paul Schede (Melissus), Joachim Camerarius või Nicolaus Reusner või kirikutegelastega nagu Jean Calvin või George Buchanan. Tänu kristlikule teemale asub ood ka Euroopa kristliku Pindarose oodi traditsioonis, järgnedes Jamot või Florent Chrestien si psalmiparafraasidele või Tito Prospero Martinengo, Nikolaus Frischlini ja Nikolaus Reusneri oodidele Kristuse või Jumalaema auks.

Kuna oodi kreekakeelne tekst on juba kaks korda uuesti avaldatud (saadetuna saksa- ja eestikeelsest proosatõlkest, vt Päll 2001, Viiding jt 2007: 132–135), esitan vaid värsstõlke, mis püüab jälgida Vogelmanni rütme:

Stroof

Kõnet eal ei petuga värvi
omal, vaid tõde nüüd
nii kui nõuab praegu
südamel minu hing, kohe räägin.
On laul sinul hiilgav ikka,
mees kuulus, ta löid küll ülikaunilt,
nii on tunnetust andnud Kristus,
Päästja. Nõnda ju loob
ka majja meister-puusepp
toeks kambritel' kullatud sambarea,
kuigi eeskoda püstitatud on
ülikindlalt. Pead ju hiilgavaks
tööl looma sa palge,
kui sellega algust teed –
ja nii sa teinud.

---

40 Hetkeks on allakirjutatu koostatavas korpus 63 sellist oodi ajavahemikust 1548 kuni 2004.

41 Ladinakeelne Pindarose ood (sama võib öelda ka saksakeelse triaadilise oodi kohta) esineb arvukamana ka triviaalsemates olukordades (vt IJsewijn, Sacré 1998: 92).

Antistroof

Et Issandal Jeesus on selgelt
 ainusündinud Poeg,
 olles nõnda läinud
 Isa rüppe, kes on kõigele Looja,
 nii taevasil asjul kui ka
 sel, mis imeväärselt leidumas maa peal.
 Et saadud tõepoolest ta Neitsist
 Maarjast, kes pole meest
 eal tundma saanud ning ka
 loodud Püha Vaimu väest patuta.
 Kõigeväeline, mõõtmatu on ta,
 puhas süüdest, kannatand, risti
 löödud ja ka surnud
 on kord surelike eest,
 kes patused kõik.

Epood

See, kes oma puhta hinge
 jõust usub täiel määral,
 saab õndsatega seltsides
 endal jäädavalt elu kestva –
 õpetad meile nüüd Pühakirjast,
 sest et jumalikem see
 on, nagu hästi tead. Nüüd,
 auline ja hinnatud mees,
 koondatud su peale on
 ju selgelt kuulsuse au,
 nimi jääb surematuks, aukohagi kord
 sa saad Jumala ees.

Vogelmanni oodi rütm jälgendab täpselt Pindarose 4. Olümpia võidulaulu, tegemist on niinimetatud meetrilise paroodiaga, mille alusepanijaks oli juba Francesco Robortello; ood on vaid ühe triaadi pikkune, millest aga piisab sõnumi edastamiseks.⁴² See algab kergelt muude-

---

42 Euroopas teadaolevast 63 kreekaeelsest Pindarose oodist 42 on meetrilised paroodiad (ehk kasutavad mingi Pindarose oodi meetrilist skeemi, aga mitte väljendeid nagu sageli Horatiuse või Catulluse paroodiad); peaaegu

tud tsitaadiga Pindarose 4. Olümpia võidulaulu 17. värsist (οὐ ψεύδει τέγξω λόγον ‘ma ei värvi kõnet valega’). Värss oli 16.–17. sajandil populaarne: leiame selle 16. sajandi Itaalia humanisti Petro di Cortona Pindarose oodi lõpust,⁴³ ka Rostocki ning Ingolstadt'i professori Johannes Caseliuse ladinakeelse epigrammi pealkiri-moto on sama tsitaat (οὐ ψεύδει τέγγω λόγους ‘ma ei värvi kõnesid valega’).⁴⁴ Selgelt äratuntaval algustsitaadil on mitu funktsiooni: kõigepealt viitab see oodi meetrilisele eeskujule, samas sobib tõekinnitus („ma ei värvi oma kõnet valega“) väga hästi ülistusluuletuse algusse. Ent siin on tegemist ka autoreferentsiaalse väljendiga, mis kordab Pindarose sõnu – nii samastab Vogelmann neid lausudes ennast kuulsaima vanakreeka lüürikuga, ülendades nii ennast kui oma adressaati. Tõekinnitusele järgnevad värsid tunnustavad adressaati Götschi laulu hiilgust ja teemale vastavust, viidates tema teosele „Christognosia“ („Kristuse tunnetamine“). Stroofi lõpus võrdleb Vogelmann Götschi järgmist Pindarose tsitaati kasutades hea puusepaga (luule on ju *techne*, mille puhul ei saa jätta hindamata oskuslikkust!), kes maja ehitades peab silmas ka seda, et seda toetavad sambad oleksid esinduslikud.⁴⁵

Filoloogiline kommentaar, mis toob korduvate luulekeelevormelite puhul välja nende esimesed või kuulsaimad kasutajad, jätab uusklassikalisest luulest sageli epigoonliku mulje.⁴⁶ Luuletusse põimitud laenatud väljend või motiiv ei pruugi selle originaalsust ja väljendusjõudu vähendada, sest kontekst on uus. Vogelmanni puhul näitab tsitaadi kasutamine kõigepealt tema eneseteadlikkust (kõneleb Pindarosena), miks mitte õigustatult, sest luuletehniliselt on võtte teostus meisterlik, igatahes pole tegemist värsirea üks-ühele ülevõtmisega *cento*-laad-selt nagu heksameetreis või elegeilistes distihhonides kirjutatud luules tavaliselt. Pindarose oodi meetriline struktuur on stroofi ja antistroofi igas värsireas kordumatu: seega ei saa tsitaati uues meetrilises kontekstis sõna-sõnalt kasutada, vaid tuleb sellega sobitada.

Nii saab Pindarosel stroofi lõpetavast rütmist Vogelmannusel stroofi algus:

---

pooled neist (30) on ainult ühe triaadi pikkused.

43 Petro di Cortona 3. antistroofi v. 3, kuigi luuletuse meetriliseks mudeliks on hoopis 3. Olümpia võidulaul (vt Cortonaus 1555: 70). Ood oli pühendatud Itaalia juhtivale humanistile Giovanni Battista Montele ning oli tõenäoliselt kirjutatud mõned aastad varem (Monte suri 1551).

44 See on pühendatud aastal Antwerpenist pärit Cornelius Martiniusele Helmstedtis Academia Julia prorektoriks saamise puhul aastal 1600 (vt Caselius 1668: 109).

45 Aluseks Pindarose 6. Olümpia võidulaulu v. 1–4 tsitaat, mis oli samuti populaarne: seda on kasutanud Erasmus Schmidt, Wittenbergi kreeka keele professor oma oodis, mis kutsus tudengeid Pindarose Isthmose võidulaule uurima (vt Schmidt 1616: [Δ 4]).

46 Vogelmannil esineb mitmeid väljendeid, mida ei saa pidada otseselt laenudeks, kuid mis kõlavad homeroslikult ja annavad luuletusele nii suursugusena mõjuva arhailise varjundi: nt „hästi teadjana“ (epood, v. 7 *εὖ καὶ ἐπισταμένως*) või v. 4 *ἐνὶ στήθεσι θυμός* (‘rinnas hing’).

Pindaros

— — UU — — | U —

οὐ ψεύδει τέγξω λόγον

‘ei valeda ma värvi kõnet’

Vogelmann

UU — — — UU — — |

λόγον οὐ ῥα ψεύδει τέγξω

‘kõnet ei ma valeda värvi’

ning Pindarosele stroofi alustavast rütmist Vogelmannuse stroofi lõpuvärss:⁴⁷

Pindaros:

Χρυσ<έα>ς ὑποστάσαντες εὐ|τειχεῖ προθύρῳ θαλάμου | κίονας ὥς δτε θαητὸν μέγαρον |
πάξομεν· ἀρχομένου δ' ἔργου πρόσωπον | χρῆ θέμεν τηλαυγές. (‘Pannes heade müüridega
magamiskambri eeskojale alla kuldsed sambad, ehitame otseku suurepära megaroni: sest
tööd alustades on vaja anda kaugele särav pale.’)

— — U — — — U — | — — UU — UU — | — UU — UUU — — UU — | — UU — UU
— — — U — — | — U — — — —

Vogelmann:

θαλάμου | καθὼς θαητὸν οἶκον | τέκτων καλὸς κίονας χρυσέας | τῷ ἐϋκτιμένῳ ὑποτιθείς |
προθύρῳ τεύχει, πρόσωπον ἔρ-| γου ἀρχομένου γάρ | ἔχρην θέμεν ἀγλαόν. (‘Justnagu hiilgavat
maja ehitades paneb puusepp kuldsed sambad alla hästi ehitatud magamistoa eeskojale,
sest töö alustades on vaja anda hiilgav pale.’)

UU — | U — U — U — — | — — U — — U — — U — | — U — UU — UUU — | UU
— — — U — U — | — — UU — — | — — UU — U —

Kuigi näeme, et tsitaadi algne rütmiskeem on pealtnäha täiesti segi paisatud, ei ole
põhimõtteline muudatus suur, sest mõlemad oodid on kirjutatud nn daktüloepitriitilistes
rütmides, ehk daktülite ja jambilis-trohheiliste värsside kombinatsioonis.

Sõnastuses teeb Vogelmann muutusi ühes suunas, muutes Pindarose pisut krüptilist
sõnastust eksplitsiitsemaks. Pindarosele väga iseloomulik võte, üldistav sentents (*gnōmē*)⁴⁸
(„tööd alustades, on vaja anda sellele hiilgav pale“), mis kreeka poeedil jääb luuletuse algus-
stroofi keskpaika, on Vogelmannil säilitatud nii, et see lõpetaks esimese stroofi (järgneb vaid
nending – „ja nii oled sa teinud“) ning moodustaks niimoodi Götschi ülistamise
kulminatsiooni.

Vogelmann jälgendab küll Pindarose rütme, ent on siiski oma aja luuletaja. Alliteratsiooni
ja realõpuriime kasutab ta Pindarosest hoopis erinevalt (kreeklased pigem vältisid realõpu-
riime ning alliteratsiooni asemel on pigem üldisem kõlakordus). Pindarosele on tüüpiline viia
nimisõna ja epiteet teineteisest väga kaugele: näiteks Vogelmanni poolt ülevõetud 6. Olümpia
epiniikioni tsitaadi esimest lauset raamivad epiteet ja nimisõna (v. 1 *χρυσέας* .... v. 3 *κίονας*

47 Iga värsirea n-ö pauseelses positsioonis lõpusilbid on siin antud pikkadena vastavalt üldistatud värsiskeemile.

48 Pindarose stiilist vt nt Robbins 1997, Sulzer 1961.

‘kuldseid ... sambad’) ning juhuslik realõpuriim (*μέγαρον .... πρόσωπον*) toob esile võrdluses osalevad mõisted (kaunis *mega ro n* kui töö hiilgav *pale*). Vogelmanni kasutab alliteratsiooni ja lõpuriimi rohkem. Nii moodustavad käänderiimi luuletuse esimest mõtet alustav ja lõpetav rida (v. 1 *τέγξω ....* v. 4 *καταλέξω* (ma ei) ‘kasta’ .... ‘loetlen’), 1. stroofi lõpetavas lauses aga selle võtmesõnad (*ἀγαυόν, κόσμον, οἶκον, ἀγλαόν* ‘suursugune, kord/maailm, maja, hiilgav’),⁴⁹ kusjuures sisult olulisi ridu toetavad alliteratsioonid (koos sõnalõpuriimiga v. 2 *έμόν .... έτυμον* ‘minu ... tõene’) või kõlakordused, mis võivad esineda n-ö üle sõna (v. 6–7 *φώς κλεινός, έπαξας κατά κόσμον, τοῦ Χριστοῦ* ‘hiilgav mees, loonud korra kohaselt, Kristuse’), naabersõnad (v. 10 *καλᾶς κίονας* ‘kauneid sambaid’), või värsirida raamides (v. 12 *προθύρω .... πρόσωπον* ‘eeskojale .... pale’). Stroofi lõpus v. 12 esinev ridadevaheline sõnasiire sõnas *έρ-γου* (‘töö’) aitab sententsi („töö alates on tarvis teha hiilgav pale“) esile tuua.

Antistroofi rütm kordab stroofi, ent teema ei lähtu enam Pindarosest, vaid viitab Götschi värsskõnele ja usutunnistuse Kristust puudutavale osale. Ka siin toetavad realõpuriimid ja kõlakordused tähenduselt keskseid sõnu, näiteks antistroofi v. 8–9 (*Μαρίας .... μη .... μιγείσας* ‘Maria .... kes (pole) ühte saanud’) puhul, ja lõpus (*ὑπέρ μερόπων βροτῶν / κακῶν ἀπάντων* ‘surelike inimeste eest, kes on kõik patused’). Lõpu sedastusele („kõik on patused“) eelnevad Lunastaja epiteedid (v. 10–13: *ἀγνώς τε/χθέντα, πανδύνατον, άμετρον, / άνέγκλητον, παθόντα, σταυ-ρωθέντα, θανόντα* ‘patuta saadut, kõigeväelist, mõõtmatu, laitmatut, kannatanut, risti löödut, surnut’) esitatakse gradatsioonina, milles tempot ja pinget tõstavad kaks sõnasiiret ning riimuvad sõnalõpud (kusjuures vahepealseid ridu, mille vahel siire puudub, ühendab sarnane kõlamuster), teisedki kõlakordused aitavad kumulatsioonile kaasa.

Luuletust lõpetav epood rõhutab kristlikku sõnumit: usk toob igavese elu, kuulsuse ning aujärje Issanda juures. Erinevalt stroofist ja antistroofist pole siin selgeid alliteratsiooni või lõpuriimiga kõlakordusi, kuid arengut reast ritta kuni kulminatsioonini („saad olema jumala kõrval“) toetavad reast ritta viivad häälikukordused: v. 1 *κραδίας* (‘südamest’), v. 2 *καθαράς* (‘puhtast’), v. 3 *χόρω όλβίων* (‘õndsate kooris’), v. 4 *βίοιο* (‘elu’), v. 8 *φώς κυδάλιμ(ε)* (‘kuulus mees’), v. 9 *φίλον κάρα* (‘armas pea, s.t hing’), v. 10 *σαφώς .... κλέος* (‘selgelt .... kuulsuse’), v. 10–11 *ά-θάνατον όνυμα* (‘surematut nime’), v. 12 *θεῶ* (‘jumalale’).

Poeemi struktuuri saab küll – nagu suurt osa Tartu juhuluulet, eriti lühemaist väitekirja-õnnitlustest – taandada retoorilisele süllogismile: hea töö eest ootab tasu, kes on teinud head tööd, seda ootab helge tulevik,⁵⁰ ent tundub siiski, et Vogelmannil õnnestus saavutada pisut rohkem ja küündida pindaroslikult ülevate kujunditeni.

49 Pindarose oodides puhul on nende nn lühikeste värssidena paigutamise ehk traditsioonilise ehk Bütsantsi kolomeetria korral tegemist rohkem lõpetatud ridadega, kui me 1811. aastast tuntud Bökchi pikkade ridadena esitamise puhul harjunud oleme. Eesti keeles vt Undusk 2012: 12–27.

50 Sellest rohkem vt Päll 2013a.

Kuna Tartu akadeemilise luule alguse näiteks sai valitud Vogelmann, kes ei olnud tegelikult akadeemia liigegi (ta sai küll vahetult pärast gratulatsiooni kinkimist koha Tartu triviaalkoolis, mille rektoriks oli Peter Götsch), siis tuleks vähemalt nimetada ka teisi silmapaistvaid poeete: tema adressaati Peter Götschi, David Cunitiust, kellest sai Tallinna Gümnaasiumi poeetika professor, ning – et mitte unustada rootslasi – ka Nicolaus Psilanderit. Hoo sisse saanud akadeemia luuleelu juhiks järgmistel aastatel sai üks teine sakslane, Laurentius Ludenius.

Kuna Eestis tegutseb tervelt kolm uusladina kirjandusest doktoritööd kaitsnud teadlast ja neli sellel teemal töötavat doktoranti, ei hakka ma järgnevalt ladina luulesse süvenema. Loodetavasti võtab keegi neist värsistada Petrus Andrea kaunites eleegilistes distihhonides ülistuskõne kaunitele kunstidele, ehk koguni selle lõputult lummavaid ana- ja epifoore edasi andes. Kuigi seda on juba baroki retoorika hiilge- ja lillelisuse näitena analüüsitud (Lill 2000, 2003), võiks veel sisse tuua ka kõlalise poole analüüsi. Ka sissejuhatuses mainitud D. Gruufi bukooliline pulmalaul vajaks samuti põhjalikku analüüsi, mis selgitaks tema (ja üldiselt *Academia Gustaviana*'s levinud) cento-laadset värsitehnikat.

Toon siiski *Academia Gustaviana* perioodist ühe näite Laurentius Ludeniusse vastleitud anagrammluuletusega. Esiteks sellepärast, et Ludenius oli akadeemia viljakaim luuletaja ning tema väljajätt käsitlusest oleks moonutav, teiseks seetõttu, et toodud luuletus on tõenäoliselt veel eesti uuslatinistide jaoks tundmata.⁵¹ Kolmas ja peamine põhjus on aga see, et kuna kutsun ise üles uusklassikalist luulet lisaks analüüsimisele ka tõlkima, peaksin seda ka ise tegema. Ning käesolev anagrammluuletus on selleks paras väljakutse.

Poeetika- ja retoorikaproffessor Ludenius oli kroonitud poeedina akadeemia poeetiliseks kõneisikuks: seda näitavad iga-aastased värssidega pikitud kõned Gustav Adolfi mälestuseks, hiljem ka kuninganna Kristiina või tähtsate külaliste visiitide auks (vt Jaanson 2000). Ent tema ülesandeks oli ka korraldada pühendusluule kogumike väljaandmist kõikvõimalike tähtpäevade puhul (vt Kaju 2009).

Lisaks austas Ludenius oma luuletustega sageli ka üliõpilastest disputante, kusjuures üheks tema lemmikvormiks oli anagrammluuletus (Lepajõe 1994: 91). Olgu siin toodud vastleitud näide:

---

⁵¹ Hiljutine Soome Rahvusraamatukogus kohaviida Rv Diss ulk. all paiknevate dispuutide läbivaatamine tõi lisa Laurentius Ludeniusse seni teadaolevatele anagrammluuletustele ning Ericus Holsteniusse kreeka keelsetele ning Johannes Erici Stregnensise, Andreas Malmeniusse, Matthias Wäldti, Joseph Fougdoniusse ja Daniel Gruufi ladinakeelsetele gratulatsioonidele, lisaks ka kahe uue *Academia Gustaviana* autori ladinakeelsed gratulatsioonid (Ericus Albogiuse poeg Justus Erici Albogius ja Bryntho Matthiae Carlstadist). Kõik üheksa esinevad Johannes Erici Stregnensise ja Ericus Albogiuse dispuudi „De modestia et magnanimitate“ järel – dispuut oli küll ammu teada ja bibliograafias registreeritud (nr 697, vt Jaanson 2000), ent mitte gratulatsioonid (mis nüüd peatselt ka Eesti Retrospektiivsesse Rahvusbibliograafiasse lisanduvad (vt ERSB).

Rev. Pietate, Doctrina & Humanitate conspicuo | Dn.Praeposito Respondenti

ERICUS ALBOGIUS:

per anagr.

!! EGO CURIS ALBUS.

!! mea Musa, piis EGO CURIS ALBUS obortis,

Officii CURIS ALBUS amicus ero.

Felix in auspiciis appos, | LAURENTUS LUDENIUS, Ph.& U.J.D.| Profess. Ord.

Austatud respondendile, praostihärrale, kes paistab silma vagaduse, õpetatuse ja valgustatuse poolest.

Ericus Albogius

anagrammina

!! EGO CURIS ALBUS. ('Mine, ma hooles hiilgan').

Nüüd MINE muusa, MA HIILGAN, kui mind tabab vaev, vagas HOOLES,

HOOLES, mis mull' amet toob HIILGAN MA sõbrana siis.

Õnneliku ende tarvis on kinkinud Laurentius Ludenius,

filosoofia ja mõlema õiguse doktor, korraline professor.

Anagrammluuletus kipub olema tõlkimatu, sest isiku (või mõne mõiste) nimetähti ümber paigutades võib küll mitmes keeles tähenduslikke sõnu ja fraase moodustada, kuid nende fraaside tähenduste kattumine on eri keelte puhul peaaegu võimatu. Nii võib ladina keeles moodustatud annagrammi !! EGO CURIS ALBUS, mis saab järgneva luuletuse võtmesõnadeks, küll eesti keelde tõlkida ja saadud sõnad (MINE MA HOOLES HIILGAN) ka luuletusele aluseks võtta, ent nendest Ericus Albogiuse nime anagrammina tagasi moodustada ei õnnestu, isegi kui abiks võetud teatav *licentia poetica*. Ent Albogiuse nimest saab tekitada uue, eestikeelse anagrammluuletuse:

ERIKUS ALBOGIUS

anagrammina

REIS KAOB IULGUS

Kui on ootamas REIS, vaid nõrkadel KAOB ära IULGUS,

KAOB ehk REIS sinul, ent IULGUS ei sind jäta eal!

See pole muidugi enam Ludeni luuletuse tõlge. Ent kuigi Ludeni anagrammluuletused ei tekitanud erilist vaimustust ning pigem masendavad oma arvukuse ja tõlkimatusega, siis pisut harjutades võiksime jätkata 21. sajandil hoopis Ilmar Laabani ja Arne Merilai traditsioone!

Tartu juhuluule vaikne hääbumine *Academia Gustavo-Carolina's*

Erinevalt antiikajast (seejuures eriti arhailisest ja klassikalisest perioodist) on uusklassikalise luule puhul käsiraamatu mõju – normatiivne poeetika – suurema osakaaluga. Kui antiikluule jaotasid rangemalt žanriteks eelkõige väljaandjad ning loomisel näivad autorid järgivat ennekõike intuitsiooni ja teose loomulikku liigendust (nt ringstruktuuri palvete ja hümnide või jutustuse resümeerimise puhul või loendust näidete reastamisel), siis uusaja klassikalistes keeltes kirjutatu puhul torkavad käsiraamatulikud skeemid sageli häirivalt silma. Eesti kontekstis võib skemaatiline üldpilt valdavaks jääda muuhulgas ka seetõttu, et enamik lühemate luuletuste autoreid jõuabki vaid elementaarsete vorminõuete täitmiseni: nad mainivad sündmust ja adressaati, kiidavad tehtud teo tähtsust, soovivad head ning läbi see luuletus ongi. Kas tähendab see, et antiikaja poeetiline vabadus ongi varauusaja klassikalistes keeltes kirjutatud luules kadunud või pigem seda, et loomulik selektsiooniprotsess on jäänud lõpetamata ning meie autorite korpuses annab tooni keskpära või veel halvem, oskamatus?

Minu viimased kaks luulenäidet on kirjutatud *Academia Gustavo-Carolina's* ühe ja sama disputatsiooni auks (Sjöberg, Borgh 1697; vt Jaanson 2000, nr 1126). Esimene neist, Olaus Hermelini üks viimaseid Tartu-gratulatsioone on suhteliselt ebatüüpiline, sest luuletusest puuduvad väitekirjaõnnitluse peaaegu kohustuslikud osad: adressaadi tubliduse mainimine ja temale hea soovimine. Luuletus on kirjutatud Andreas Borgile, tema kodanikuvabadust käsitleva dispuudi puhul aastal 1697:⁵²

Kauneima hariduse ja väljavaadetega nooruk Andreas Borgile kodanikuvabadusi käsitleva dispuudi ilmutamise puhul:

Kuldne on see vaba põlv, mida tunnetas toonane maailm:
ilma ja maad silis siis heldena valguse silm,

---

52 Kuna tekst on raskesti leitav, olgu antud TÜ raamatukogu RaRa saalis hoitavast fotokoopiast tehtud (ühtlustatud ortograafiaga) ära kiri:

Juveni Eruditionis & Spei pulcerrimae, Andreae Borg, Cum dissertationem suam de libertate civili ederet .

Aurea libertas, quae prisco cognita mundo,

Laetantem blando lumine visit humum;

Facta parens scelerum, foecundaque causa malorum,

Insueti meruit subdere colla jugo.

Sed tangi impatiens stringentibus ora lupatis,

Excussit pavido vincula cruda metu:

Transque fretum longe, Scythicasque fugata pruinas,

Nomine iam pascit vulgus inane suo.

Quaerat in humanis igitur quis coetibus illam,

Devia quae, missis urbibus, antra colit?

O. Hermelin, Prof. Jur.

Sai tast roimade autor ja algatus hea kuritõile –
 ikke, mis taltsaks teeb, nüüd ära teeninud ta!
 Ning et on uus asi see, susi hambaid välgutas vastu,
 raputas endalt siis hirmuga kõik ahelad:
 kaugele teispool merd pagenukt ära Sküütia talvest
 vaid nime poolest on rahvale juhtija ta.
 Kes küll veel inimestest nüüd teda otsima vaevuks
 koopaist, kus redutab, hüljanud linnad ja maa.
 Juuraprofessor O. Hermelin

Hermelin täidab juhuluuletuse formaalsed tingimused juba pealkirja pöördumises, viidates nii adreassaadi eruditsioonile kui loodetavale heale tulevikule. Nii ei ole tegelikult enam vaja sündmust puudutada ja seda ta ei teegi. Küll puudutab tema sõnum hoopis teisi sündmusi, mis haakusid teravalt vabaduse teemaga tollases Eestis aktuaalses mõisate reduktsiooni vastase liikumise kontekstis. Liikumise eestvedaja Johann Reinhold von Patkul oli 1697. aastal juba kaua põgenikuna Saksamaal (Erdmann 2007), tema ongi see ärahirmutatud vabadus, kes ei talu iket ning end kaugel koopais varjab. Hermelin on oma luules mõisate reduktsiooniga seotud rahulolematusele viidanud ka varem, juba 1691. aastal kirjutatud õnnitlusuuletuses Karl XI-le (*Ite procul curae* „Kaugele nüüd, mured, siit...“) mainib ta v. 17–18 vastalisi, keda närib varjatud rahulolematuse ning kes jälgilt kaeblevad (Piirimäe 2012: 21–22).⁵³

Pole üllatav, et endine Rootsi riigikantselei sekretär ja hilisem kuninga erasekretär ning Rootsi riigisekretär ei pea liigset vabadust soovitavaks.⁵⁴ Muistsest kuldsest vabadusest on Hermeliniil saanud kuritegudele ässitaja, kes aga – õnneks – kaugelele maadele on pagendatud. Huvitav on autori kahetine vaatepunkt: kui tavaliselt on kahjulik Sküütia talv kusagil eemal, siis siin viitab see Eesti ja Liivimaa aladele, uueks ahelaks võib lugeda Patkuli kaitsjaid Pühas Rooma Keisririigis. Hermelini kui erilisel patriootliku Rootsi riigiametniku jaoks on see väga iseloomulik näide poliitiliselt angažeeritud luulest, pole see ainus poliitilise olukorra peegeldus akadeemia juhutrukistes, nii Kolmekümneaastase sõja kui Põhjasõja ajal on viited sõjale väga sagedased. Samale Borghi dispuudiharjutusele kirjutas õnnitlusuuletuse ka selle

---

53 Trükis nr 903 (Jaanson 2000). Antoloogias „O, Dorpat“ Patkulile ei osutata, Piirimäe viitab aga ka Sironeni käsitlusele (Sironen 2009).

54 Vt Olsson 1953 ja TLÜAR Rahvusbibliograafia: isikud: Olaus Hermelin, <http://isik2.tlulib.ee/index.php?id=422> (9.12.2015).

akadeemiline juhendaja Gabriel Sjöberg, milles defineeris parima vabaduse valitsejale allumi-
sena, lisades sellele ülistused Karl XI-le.⁵⁵

Viimane luuletus esineb samas trükises, aga kreeka keeles:⁵⁶

Raskeim vooruse tee on kõikjal, ta okkane tõesti,
muusade staadioniring jooksjale vaevane on.
Muusade austaja meel ent kuulus ja kõik labürindid
võidab vaevaga, sest kaunike raske ju on.
Rõõmustab mind sinu saavutus, Born, kui sa üldsusel' näitad,
kuis sinu vaev edu toond Muusade kunstides on.
Sulle on selgelt raske ju kaunike, nüüd mesilõhnas
töödest vilja sa näed. Toonud on Kuulsuse vaev.
Kirjutanud H. Bartholin.

Ma ei tea, kas meil üldse kõlbab Henricus Bartholini luulega eputada, sest nagu sageli tollal, oli ta pärit Turust (vt Tering 1984: 351). Kuigi akadeemia teisel perioodil oli kohalike saksa tudengite osakaal silmatorkavam kui algul, ei olnud nad väga aktiivsed luuletajad, eriti klassikalistes keeltes. Bartholini luuletuse valisin näiteks mitte selle silmatorkava oivalisuse poolest, vaid pigem seetõttu, et see näitab, kuidas suhtumine hariduse omandamisse oli muutunud.

Luuletuse aluseks on Hesiodose „Töödest ja päevadest“ (v. 289–291) tuttav motiiv vooruse vaevalisest ja okkalisest teest.⁵⁷ Vooruslikkuse viljelemisega peaksid siin olema ühendatud õpingud (voorulik ja usin eluviis käivad soovitustes sageli käsikäes – vt Viiding 2013), ent Muusade roll on tugevasti muutunud. Kui akadeemia algusajal Petrus Andreae ja

---

55 Vt Lill 2000: 82 Petrus Andreae enkoomioni kohta, Päll 2011 Põhjasõjast.

56 Σύγχαρμα.

Οἶμος τῆς Ἀρετῆς χαλεπός, καὶ πλείους Ἀκανθῶν,

Ἐν σταδίῳ Μουσῶν ἀργαλέος τε δρόμος.

Νοῦς οὖν ἔνδοξος φιλόμουσος, τοῦς λαβυρίνθους

Τῆς σπουδῆς νικῶν. Δύσκολα γάρ τὰ καλὰ.

Σοὶ ΒΟΡΓ συνχαίρω, τῷ δημοσίᾳ φανεροῦντι

Ἐν Μουσῶν σπουδαῖς σὰς προκοπὰς μεγάλας.

Σοὶ δὲ σαφῶς καλὰ δύσκολα νῦν, καὶ νῦν μελιγδῆς

Σῆς σπουδῆς Καρπός. νῦν πόνος ἔστι Κλέος.

ἔγραψα | H. Bartholin.

57 Mitte nagu „Vanasõnad“ 15.19, kus jõudeolijate tee saab okkaliseks. Nazianzi Gregoriuse „Laulud iseendast“ lk 1357.11: Ὡς δὲ ποδῶν ἵεναι λείην ὁδόν, οὐκ ἐπ' ἀκάνθας annab taas valiku kerge ja okkalise, vooruse tee vahel.

muuski juhuluules on Muusade kunstide omandamine küll pingutus, ent sellega seostuvad ka kaunid öiterohked maastikud (allikad, jõed, künnad), laul, tants ja pillimäng, siis Borg rügab usinalt Muusade staadionirajal ning labürintides.

Luuletuse esimese poole võtab kokku vanasõna, mis nendib: ilus on vaevarikas (Arsenius, Apophthegmata 6, 39a, 1) ning teine pool kinnitab, et seesama vaevarikas ilus toob magusad viljad. Preemialubadusest hoolimata jääb kõlama sõna *σπουδή* 'vaev', mis 8-realises epigrammis kordub kolmel korral. Üldse viitavad luuletuse 33 nimi- ja omadussõnast tervelt 11 kuidagi vaevale ja kannatusele. Lubatakse küll ka kuulsust, ent luuletuse põhitooni see kergemaks ei muuda.

Akadeemia tegutses veel üle kümne aasta ning ei saa väita, et midagi kaunist poleks seejärel loodud, kuid selles tehtav luuletöö hakkab järjest rohkem meenutama sisüphoslikku vaeva: kui palju ka ei pingutataks, ikka veereb pall allamäge.

Lõpetuseks

Tartu juhuluule võrdlus Georg Krügeri, Eesti klassikalises traditsioonis ainulaadse poeedi kreeka- ja ladinakeelsete luuletustega näib kinnitavat Marju Lepajõe paljude aastate eest väljatoodud vastandust Tallinna lamburite ja Tartu akadeemikute vahel: kuigi Krügeri luule pole kuigi lustlik ja lamburlik, on see isiklikum ja tunderikkam, mis iseloomustab Tallinna autoreid, vastandina Tartu akadeemilises luules rohkem esinevale kuivusele ja skemaatilisusele (Lepajõe 1992: 90–96), sama näib kinnitavat Klõkeri ülevaade Tallinna kirjanduselust (Klõker 2014). Näeme ka seda, et Eesti uusklassikaline luule on peamiselt humanistliku luule tippajast (16. sajandi keskpaigast kuni 17. sajandi esimese veerandini) hilisem, üle Euroopa tüüpilist kvaliteedilangust näeme eriti selgelt kreekakeelses luules.

Ent Krügeri võrdlus kõigi teistega langeb kokku ka vastandusega saksa ja rootsi ülikoolide luuletraditsioonide vahel: esimene on üldiselt rikkalikum, ulatuslikum ja poeetiliselt julgem, aga ka religioossem. Siiski esineb ajuti ka rootslastel välgatusi, eriti poeetiliste väljendusvahendite kasutamises, kuid skemaatilisust on siin rohkem, suurem on ehk ka poliitiline angažeeritus. See vastandus kattub ka Tartu akadeemias loodud luule jaotumisega perioodideks: esimene, saksameelsem pool (kus ka paljud rootslased olid eelnevalt õppinud Västeråsi gümnaasiumis, mis esindas tugevaid saksa traditsioone) vastandub *Academia Gustavo-Carolina*'le, kus professoriteks peamiselt rootslased.

Eesti uusklassikalist luulet on käsitletud aktiivselt ja palju, selle artikli eesmärk ei olnudki öelda midagi uut ja põhjanevalt üldist. Loodan aga, et suutsin täita mõned lüngad või vähemalt neile osutada.

Kirjandus

- Aarma, Liivi** 2007. Põhja-Eesti vaimulike lühielulood 1525–1885. Tallinn.
- Alttoa, Villem, Aino Valmet** 1973. 17. sajandi ja 18. sajandi alguse eestikeelne juhuluule. Tallinn: Eesti Raamat.
- Arbusow, Leonid** 1914. Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert. (Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik). Jelgava (Mitau): Steffenhagen.
- Brockmann, Reiner** 2000. Teosed. Koost ja toim E. Priidel. Tartu: Ilmamaa.
- Cairns, Francis** 1972. Generic Composition in Greek and Roman Poetry. Ann Arbor: Michigan Classical Press.
- Caselius, Johannes 1668**. Carminum Graecorum et Latinorum Centuria prima. Göttingen: Nichtmann.
- Constitutiones** 1997 = Constitutiones Academiae Dorpatensis (Academia Gustaviana) 1997. Tlk ja komment K. Sak, toim M. Lepajõe. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Constitutiones** 2015 = Constitutiones Academiae Dorpatensis (Academiae Gustavianae) 2015. Tlk ja komment K. Viiding, toim I. Volt, M. Lepajõe. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Cortonaeus, Petrus** 1555. Varia Carmina Graeca. Veneetsia: Gryphius.
- Dam, Harm-Jan** van 2015. Poems on the threshold: Neo-Latin carmina liminaria. – Acta Conventus Neo-Latini Monasteriensis: Proceedings of the Fifteenth International Congress of Neo-Latin Studies (Münster 2015). Eds. A. Steiner-Weber, K. A. E. Enenkel et. al. Leiden: Brill, pp. 50–81.
- Effe, Bernd** 1977. Dichtung und Lehre. Untersuchungen zur Typologie des antiken Lehrgedichts. München: Beck.
- Elßner, Thomas R.** 2008. Wofür steht die Christognosia auf dem Görlitzer Nikolaifriedhof? Ein Deutungsangebot. – Görlitzer Magazin, Nr. 21, S. 43–53.
- Erdmann, Yella** 2007. Liivimaa riigimees Johann Reinhold von Patkul. Tallinn: Olion.
- Ford, Philip, Jan Bloemendal, Charles Fantazzi** (eds.) 2014. Brill's Encyclopaedia of the Neo-Latin World. 2 vols. Leiden: Brill.
- Flood, John L.** 2006. Poets Laureate in the Holy Roman Empire. A Bio-bibliographical Handbook. Volume 3: L–R. Berlin: New York: Walter de Gruyter.
- Färber, Hans** 1936. Die Lyrik in der Kunsttheorie der Antike. München: Neuer-Filsner Verlag.
- Garber, Klaus** (herausgeg.) 2001–2013. Handbuch des personalen Gelegenheitsschrifttums in europäischen Bibliotheken und Archiven. Hildesheim: Olm-Weidmann.
- Genette, Gerard** 1997. Paratexts: Thresholds of interpretation. Cambridge: University Press. English translation of Genette, Gerard 1987. Seuils. Paris: Seuil.
- Gentili, Bruno** 1988. Poetry and its Public in Ancient Greece from Homer to the 5th Century BC. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Greiffenhagen, Otto** 1932. Das Revaler Bürgerbuch I: 1409–1624. (Publikationen aus dem Revaler Stadtarchiv, 6). Herausgeg. von Otto Greiffenhagen. Tallinn (Reval): Revaler Estn. Verlag-Genossenschaft.
- Heckel, Iris** 2006. Christliche Heilbotschaft als Liebeslied. Johannes Pontanus: *Epithalamium, in nuptias Christi et ecclesiae*. – “Parodia” & Parodie: Aspekte intertextuellen Schreibens in der lateinischen Literatur der frühen Neuzeit. Herausgeg. von R. F. Gleis, R. Seidel. Tübingen: Niemeyer, S. 255–285.

- Highet, Gilbert** 1949. *The Classical Tradition*. Oxford: Clarendon Press.
- IJsewijn, Jozef, Dirk Sacré** 1990–1998. *Companion to Neo-Latin Studies*. Vol. 1–2. Leuven: Leuven University Press & Peeters Press.
- Jaanson, Ene-Lille** 2000. Tartu Ülikooli trükikoda 1632–1710. Druckerei der Universität Dorpat 1632–1710. Tartu: Tartu Ülikooli Raamatukogu.
- Kaju, Katre** 2009. Laurentius Ludenius (1592–1654), Greifswaldi ja Tartu ülikooli professor. – Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi, nr 37, lk 39–67.
- Lepajõe, Marju** 1992. Latin poetry in Seventeenth Century Estonia. – *Mare Nostrum*. (Annales Academiae Scientiarum Fennicae, B-274). Eds. O. Merisalo, R. Sarasti-Wilenius, pp. 87–96.
- Lill, Anne** 2003. Neo-Latin Carmina Gratulatoria and the classical tradition in the occasional poetry at the Academia Dorpatensis (1632–1636). – *Erudition and Eloquence*. (Annales Academiae Scientiarum Fennicae. Humaniora, 325). Eds. O. Merisalo, R. Sarasti-Wilenius, pp. 171–186.
- Lill, Anne** 2000. Antiigitraditsioon ja barokk: 17. sajandi ladinakeelne akadeemiline ülistusluule. – *Kultuuritekst ja traditsioonitekst*. Toim. Ü. Pärli. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 71–91.
- Lotmann, Mihhail, Maria-Kristiina Lotman** 2000. Tekst ja mälu (värsistruktuur ja selle semantika). – *Kultuuritekst ja traditsioonitekst*. Toim. Ü. Pärli. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 133–149.
- Lotman, Maria-Kristiina** 2012. Antiikvärsimöödu eesti tõlgetes 19. sajandi lõpul – 20. sajandi esimesel poolel. – *Methis. Studia Humaniora Estonica*, nr 9/10. Tõkeloo erinumber. Koost., toim. A. Lange, D. Monticelli, lk 54–68. – DOI: <http://dx.doi.org/10.7592/methis.v7i9%2F10.568>.
- Ludwig, Walther** 1998. *Hellas in Deutschland. Darstellung der Gräzistik im deutschsprachigen Raum aus dem 16. und 17. Jahrhundert*. Hamburg: Joachim Jungius-Gesellschaft der Wissenschaften.
- Ludwig, Walther** 2014. Der Humanist Laurentius Rhodomanus als griechischer Dichter Lauretios Rhodoman und seine Autobiographie von 1582. – *Neulateinisches Jahrbuch*, No. 16, S. 137–171.
- Merilai, Arne** 2002. Vältelisest värsitehnikast. – *Techne*. Toim M. Jaanson, M. Kaldalu, J. Päll. Tallinn: Scripta Musicalia, lk 107–122.
- Olsson, Sven** 1953. Olof Hermelin. En karolinsk kulturpersonlighet och statsman. Lund: Gleerupska Univ. Bokhandeln.
- Paucker, Hugo Richard** 1849. *Ehstlands Geistlichkeit in geordneter Zeit- und Reihenfolge*. Tallinn (Reval): Lindfors' Erben.
- Pétursson, Sigurður** 2003. Homagii Islandici Laetus Mercurius. – *Erudition and Eloquence*. (Annales Academiae Scientiarum Fennicae. Humaniora, 325). Eds. O. Merisalo, R. Sarasti-Wilenius, pp. 50–65.
- Pfeiffer, Rudolf** 1978. *Geschichte der klassischen Philologie. Von den Anfängen bis zum Ende des Hellenismus*. München: Beck.
- Piirimäe, Pärtel** 2012. Swedish or Livonian *patria*? On the identities of Livonian nobility in the seventeenth century. – *Ajalooline Ajakiri*, nr 1/2 (139/140), lk 13–32.
- Preminger, Alex, Terry V. F. Brogan** 1993. *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.
- Priidel, Endel** 2000. Piirjooni. – Reiner Brockmann, Teosed. Koost ja toim E. Priidel. Tartu: Ilmamaa, lk 15–30.

- Päll, Janika** 2001. Pindarlektüre an der Academia Gustaviana: Henricus Vogelmannus' Ode prosphonetike. – *Studia Humaniora Tartuensia* 2001. 2A.2. – <https://www.ut.ee/klassik/sht/2001/paell1.pdf> (10.12.2015).
- Päll, Janika** 2005. Far away from Byzantium: pronunciation and orthography of Greek in the 17th century Estonia. – *Byzantino-Nordica* 2004. Papers presented at the international symposium of Byzantine Studies, held on 7-11 May 2004 in Tartu, Estonia. (*Acta Societatis Morgensternianae*, II). Eds. I. Volt, J. Päll, pp. 86–119.
- Päll, Janika** 2010. Humanistengriechisch im alten Estland und Nord-Livland. – *Acta Societatis Morgensternianae*, III, S. 114–147.
- Päll, Janika** 2011. Põhjasõja peegeldusi Academia Gustav-Carolina's peetud ülistuskõnedes Karl XII-le: Olaus Mobergi „Oratio Panegyrica“. – *Tartu Ülikooli Ajaloo Küsimusi*, nr XXXIX, lk 40–99.
- Päll, Janika** 2013a. „Vale toel ei kõnet ma värvi, vaid tõtt räägin, nii nagu käsib mind rinnus hing.“ Laenatud mõttetera roll Tartu humanistide juhuluules. – *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat* 2012, lk 143–164.
- Päll, Janika** 2013b. Kooliretoorika varauusaegsel Eesti- ja Liivimaal: stiiliharjutused Academia Gustavo-Carolina's (1690–1710). – *Eesti Ajalooarhiivi toimetised / Acta et commentationes Archivi Historici Estoniae*, lk 207–271.
- Päll, Janika** 2013c. Eesti bukoolikast. – *Keel ja Kirjandus*, nr 6, lk 420–439.
- Rajamets, Harald** 1997. Aeg astuda. Vemmalvärse, puhuluulet. Tallinn: Varrak.
- Rein, Kaarina** 2011. Arstiteadus rootsiaegses Tartu gümnaasiumis ja ülikoolis aastatel 1630–1656. Meditsiinalased disputatsioonid ja oratsioonid ning nende autorid. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Rhein, Stefan** 1987. *Philologie und Dichtung. Melanchthons Griechische Gedichte* (Edition, Übersetzung und Kommentar), diss. Heidelbergensis, Heidelberg.
- Rhein, Stefan** 1996. *De usu graecae linguae. Die Griechischsstudien an der Universität Rostock*. – *Reformation and Latin Literature in Northern Europe*. Eds. I. Ekrem, M. Skaftø Jensen, E. Kraggerud. Oslo, Stockholm, Copenhagen, Oxford, Boston: Scandinavian University Press, pp. 42–55.
- Robbins, Emmet** 1997. *Pindar. – A Companion to the Greek Lyric Poets*. Ed. D. E. Gerber. Leiden: Brill, pp. 253–277.
- Sandys, John Edwin** 1903. *A History of Classical Scholarship*. Vol.1. Cambridge: University Press. – <https://archive.org/details/historyofclassic00sanduoft> (7.12.2015).
- Schmidt, Erasmus** (ed.) 1616. *Πινδάρου περίοδος*. Wittenberg: Schurer.
- Sironen, Timo** 2009. The celebration of the restarting of the Academia Gustavo-Carolina at Dorpat on the eve of the birthday of Charles XI on November 24th 1691. – *Itämeren Itälaidalla*, 2. Toim. K. Alenius, A. Honkala, S. Wunsch Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, s. 57–68.
- Sjöberg, Gabriel, Borg[h], Andreas** 1697. *Exercitium academicum, quo ... libertas civilis ... exhibetur*. Dorpat: J. Brendeken
- Sulzer, Asta-Irene** 1961. *ΚΑΥΤΑΙΣΙ ΔΑΙΔΑΛΩΣΕΜΕΝ ΥΜΝΩΝ ΠΤΥΧΑΙΣ* oder: Zur Wortstellung und Satzbau bei Pindar. Zürich: Aschmann & Schneller.
- Tering, Arvo** 1984. *Album Academicum der Universität Dorpat (Tartu) 1632–1710*. (*Publicationes Bibliothecae Universitatis Litterarum Tartuensia*, V). Tallinn: Valgus.

Tering, Arvo 1996. Descartes ja tema ideede jõudmine Baltimaile 17. sajandil ja 18. sajandi algul. / Descartes und der Eingang seiner Ideen in die schwedischen Ostseeprovinzen Estland und Livland im 17. und frühen 18. Jahrhundert. Tartu: Tartu Ülikooli raamatukogu.

Tering, Arvo 2006. Heliotsentrilisest maailmasüsteemist ja selle retseptisioonist Baltimail 17. sajandil. – Eesti Ajalooarhiivi toimetised, II (12), lk 151–199.

Tosi, Renzo 2011. I carmi greci di Clotilde Tambroni. (Eikasmos, 19). Bologna: Patron editore.

Undusk, Jaan 2012. Eesti Pindaros. Kristjan Jaak Petersoni oodide vaimuloolisest taustast. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 11–29; nr 2, lk 103–122.

Unger, Bernd 2000. Der Berliner Bär: ein Streifzug durch Geschichte und Gegenwart. Waxmann: Münster, New York, München, Berlin.

Viiding, Kristi 2002. Die Dichtung neulateinischer Propemptika an der Academia Gustaviana (Dorpatensis) in den Jahren 1632–1656. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Viiding, Kristi 2007. Tartu juhuluule 17. sajandil. – O Dorpat, urbs addictissima musis... Valik 17. sajandi Tartu juhuluulet. Koost K. Viiding, J. Orion, J. Päll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 15–28.

Viiding, Kristi 2009. Kompilatiivkirjanduse korduvkasutusest humanistliku kultuuri vahendamisel Eesti- ja Liivimaale. Laurentius Ludentiuse teose „De Informatione Prudentiae ad Usum liber“ (1627) näitel. – Eesti Ajalooarhiivi Toimetised, III (17), lk 188–205.

Viiding, Kristi 2013. Humanistlikud haridusprogrammid varauusaegsel Eesti- ja Liivimaal. – Eesti Ajalooarhiivi Toimetised, II (20), lk 159–206.

Viiding, Kristi, Jana Orion, Janika Päll (koost) 2007. O Dorpat, urbs addictissima musis... Valik 17. sajandi Tartu juhuluulet. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

West, Martin Litchfield (ed.) 1978. Hesiod. Works and Days. Oxford: Clarendon Press.

Veebiallikad

EAB 2014 = Päll, Janika; Ivo Volt, Neeme Näripä, Kristin Kurs 2014. Eesti Antiigitolke bibliograafia. Version 1.0, 2014. http://philologic.ut.ee/EAB_1.0_2014.pdf.

Päll, Janika 2007. Jacobus Lotichius and his „Oratio de Musica“ (1640). – Tartu Ülikooli Muusikadirektor 200. Tartu Ülikooli raamatukogu elektrooniline publikatsioon. <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/5900/janikapall.pdf?sequence=1>.

Viiding Kristi, Jana Orion 2003. Academia Gustaviana (1632–1656) ladinakeelse juhuluule tekstikorpuse. Korpus der akademischen Gelegenheitsdichtung an der Academia Gustaviana (1632–1656). (WWW-versioon: Ivo Volt 2002–2003.) – <http://www-1.ut.ee/klassik/neolatina/>.

Janika Päll – PhD klassikalises filosoofias. Ta on õpetanud klaverimängu, klassikalisi keeli (eeskätt vana-kreeka keelt ja kirjandust) ning retoorikaajalugu mitmes Eesti õppeasutuses ning töötab hetkel Tartu Ülikooli raamatukogus teadurina. Tema peamised teadushuvid on vanakreeka keel (eeskätt süntaks) ja kirjandus, kreeka ja ladina rütmika, retoorikaajalugu (antiigist varauusajani) ja humanistide kreeka keel.

E-post: [janika.pall\[at\]ut.ee](mailto:janika.pall[at]ut.ee)

Humanist Greek and Neo-Latin poetry in Early Modern Tallinn and Tartu

Janika Päll

Key words: Ancient Greek (post 1453), Neo-latin, humanism, poetics, translation, Estonian Literature

This article discusses poetry in classical languages (Humanist Greek and Neo-Latin) belonging to the classical literary tradition while focusing on poetry from Tallinn and Tartu from the sixteenth and seventeenth centuries. It does not aim to present an overview of this tradition in Estonia (already an object of numerous studies), but rather to discuss some general problems connected to such studies—both in Europe and Estonia—and to show some alternative (or complementary) analyses of neo-classical poetics, together with verse translations and texts that are not easily available or are unknown to the scholars.

The discussion of neo-classical poetry in Estonia finds problems in a detachment from poetics and the consequent discrepancies. Firstly, although scholarly treatises stress the value of casual poetry (forming the most eminent part of Estonian Neo-Latin and Humanist Greek poetry), the same treatises present this poetry from the viewpoint of its social background, focusing more on the authors and events than the poetic form. For example, in the Anthology of Tartu casual poetry and the corpus of Neo-Latin poetry from Tartu, texts are presented according to genre, which is defined only according to the classification of social events (epithalamia, epicedia, congratulations for rectorate, disputations, etc). Secondly, in most cases (the anthology, re-editions), this poetry is presented to readers as prose translations. As in the case of ancient Greek and Roman poetry, the established norm in Estonia is verse translation. Translating poetry into prose, therefore, signals that these works are not to be considered poetry. Thirdly, commentaries on this poetry tend to list lexical parallels with authors from classical antiquity without distinguishing actual quotations from the usage of poetic formulae while simultaneously (mostly) ignoring the impact of pagan and Christian texts from late antiquity and renaissance and humanist literature.

One alternative is to present Neo-Latin and Humanist Greek poetry as verse translations and focus more on discussing poetic devices and the impact of its contemporary poetry. Therefore, the second part of this article presents five poems as translations of verse and a subsequent analysis of their poetics.

The first example is from a manuscript in the Tallinn City Archives and represents the earliest collection of neo-classical poetry, containing one Latin and five Greek poems belonging to the epistolary poem genre. Its author, Gregor Krüger Mesylanus (a latinized Greek translation of the name of his birth-town Mittenwalde, near Berlin), worked as a priest in Reval after his studies in Wittenberg during the time of Ph. Melanchthon (which explains Krüger's chosen poetic form). The Greek cycle is regarded thematically as variations on the same subject of the author's longing for home and his unhappiness with the jealousy and hostility of his fellow citizens in Reval. His choice of meter is influenced by Latin poetry, the initial long elegy balanced by four shorter poems of different meters (iambic and choriambic patterns). The final poem of the Greek cycle (*Enviless Moon*) is presented together with a metrical translation and analysis to demonstrate how sonorous patterns orchestrate the thematic development of the poem: the author's wish to be like the moon, who receives its light from the brighter sun, but remains still happy and grateful to God for his own gift and ability to bring a smaller light to others.

The second example analyzes the structure and poetic motives of a metrical translation of a Greek Pindaric Ode by Heinrich Vogelmann from 1633. The paper's author also examines the European tradition of

such odes (including more than sixty examples from 1548 until 2004). The third example discusses two alternative translations and additional translation possibilities of a recently discovered anagrammatic poem by Lorenz Luden.

The fourth and fifth examples are congratulatory poems addressed to Andreas Borg for the publication of his disputation on civil liberty (in 1697). A Latin congratulatory poem by Olaus Hermelin is an example of politically engaged poetry, which addresses not the student but the subject of his disputation and contemporary political situation (the revolt of Estonian nobility against the Swedish king, who had recaptured donated lands, and the exile of its leader, Johann Reinhold Patkul). The Greek poem by H. Bartholin refers to the arts of Muses to demonstrate the changes in poetical representations of university studies: by the end of the seventeenth century the motives of the dancing and singing, flowery Muses is replaced with the stress of the toil in the stadium and the labyrinth of Muses.

Janika Päll – PhD in classical philology. She has taught piano, classical languages (especially ancient Greek language and literature) and the history of rhetoric in several Estonian educational institutions and is presently working as a researcher at Tartu University Library. Her main scholarly interests are Ancient Greek language (especially syntax), Greek and Latin rhythmic, the history of rhetoric (from antiquity to Early Modern period) and Humanist Greek.

E-mail: janika.pall[at]ut.ee